"Бүх нийт боловсролын төлөө!"
Иргэний нийгмийн үндэсний эвсэл

БОЛОВСРОЛЫН ТӨСӨВ, САНХҮҮЖИЛТИЙН ТАЛААР БАРИМТЛАХ ИРГЭНИЙ НИЙГМИЙН БАЙР СУУРИЙН БАРИМТ БИЧИГ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

БОЛОВСРОЛЫН ТӨСӨВ, САНХҮҮЖИЛТИЙН ТАЛААР БАРИМТЛАХ ИРГЭНИЙ НИЙГМИЙН БАЙР СУУРИЙН БАРИМТ БИЧИГ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Улаанбаатар хот
2026 он

“Бүх нийт боловсролын төлөө!” Иргэний нийгмийн үндэсний эвслийн гишүүн байгууллагууд, салбар зөвлөлүүдийн саналыг нэгтгэв.

Боловсруулсан Б.Батчимэг, Д.Тунгалаг

Зөвлөх Б.Батжаргал

Боловсролын төлөө чанга дуугарцгаая! Төслийн санхүүжилтээр боловсруулж, хэвлэв.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

EDUCATIONOUTLOUD
advocacy & social accountability

GPE Transforming Education

I БОЛОВСРОЛЫН САНХҮҮЖИЛТ БОЛ ЗАРДАЛ БИШ ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ

Боловсролыг дэлхий нийтийн хөгжлийн томоохон хурдасгуур хэмээн хүлээн зөвшөөрч, 2015 онд Тогтвортой Хөгжлийн Зорилго 4-ийн хүрээнд “Хэнийг ч ардаа орхилгүйгээр чанартай, тэгш хамарсан, эрх тэгш боловсролыг дэмжих ба насан туршийн суралцах боломжийг бүрдүүлэх” зорилтыг дэвшүүлсэн билээ. Энэ хүрээнд улс орнуудын төсвийн зардлын наад зах нь 15-20%, эсвэл дотоодын нийт бүтээгдэхүүний (ДНБ)-ий 4-6%-ийг боловсролын салбарт зарцуулах үүрэг амлалтыг авсан байдаг.

Ийнхүү тодорхойлсон шалтгаан нь “Хүн бүр сурч боловсрох эрхтэй” буюу улс орон бүр энэхүү эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах, хангах үүрэгтэй тухай олон улсын хууль, эрх зүйн хүрээ, үндэсний хууль тогтоомжид заасан байдагтай холбоотой. Хүн бүрт үнэ төлбөргүй, чанартай боловсрол эзэмших эрхийг эдлүүлэх үүрэг хариуцлагыг төр хүлээдэг. Улсын төсвийн орлого, төсвийн хуваарилалт нь төрөөс сурч боловсрох эрхийг хангах үүргээ биелүүлэх нэг гол арга хэрэгсэл байдаг. Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай Олон улсын пактад зааснаар оролцогч улс бүр хүний эрхийг бүрэн хэрэгжүүлэх үүргээ дэвшилттэйгээр биелүүлэхийн тулд дангаараа болон олон улсын тусламж, хамтын ажиллагаагаар, тухайлбал эдийн засаг, техникийн болон хууль тогтоомжийн арга хэмжээг оролцуулан, зохистой арга хэмжээг байгаа бүх нөөц боломжоо дайчлан авах үүрэгтэй.

Улс орон урт хугацаанд хийж болох хамгийн үр өгөөжтэй хөрөнгө оруулалт бол боловсролын салбарт зориулах зардал гэдгийг олон улсад хүлээн зөвшөөрөөд байна. Бүх нийтийн чанартай боловсролд хөрөнгө оруулах нь эдийн засгийн өсөлтийг өдөөж, тэгш бус байдлыг бууруулж, хүн амын эрүүл мэндийн байдлыг сайжруулж, нийгмийн эв эеийг бэхжүүлж, уур амьсгалын өөрчлөлтийг сөрөн давах чадвартай амар амгалан нийгэм байгуулах, улмаар хүний эрхийг хангахад хувь нэмрээ оруулдгийг судлаачид нотолж байна.

Төрөөс боловсролд зориулж буй төсвийн зарцуулалт-хөрөнгө оруулалтын доллар бүр ДНБ-ийг дунджаар 20 дахин нэмэгдүүлдэг гэсэн тооцооллыг эдийн засагчид хийсэн байдаг. Боловсролтой хүмүүс улс орондоо инновацийг нэвтрүүлж, бүтээлч бизнес санаа, дэвшилтэт технологи бий болгох хандлагатай байгаа нь эргээд илүү олон ажлын байр бий болгож,

Зураг 1. *ДНБ хувиар тооцсон боловсролын салбарын нийт зарцуулалт*

хувийн хэвшлүүд улс орны хөгжлийг хурдасгадаг. Хэрвээ хүүхэд, залуу хүн бүр сургуульд сурч байсан бол энэ нь дэлхийн ДНБ-ийг жилд 6.5 их наяд доллараар нэмэгдүүлэх байсан гэдгийг Эдийн засаг, хамтын ажиллагааны хөгжлийн байгааллага (ЭЗХАХБ) 2024 онд тооцоолжээ.[1] Эдийн засгийн өсөлтийг хангах хамгийн үр дүнтэй стратегийн нэг нь эрсдэлт бүлгийн бага насны хүүхдүүдийн хөгжилд хөрөнгө оруулах явдал гэдгийг тоо баримт харуулж байна. Дэлхийн банкны тооцооллоор боловсролд зориулсан жил бүр тухайн хүний жилийн орлогыг 9 орчим хувиар нэмэгдүүлдэг.[2]

Боловсрол бол хүний үндсэн эрх төдийгүй бусад эрхээ эдлэх боломжоор хангагч юм. Чанартай боловсролд төсөв зарцуулах нь дундаж наслалтыг нэмэгдүүлж, хүчирхийллийг бууруулж, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлж, ардчилсан зарчмуудыг төлөвшүүлж, нийгмийг тэгш хамруулсан, эрх тэгш, нээлттэй болгодог. Хүйсийн тэгш эрхийг хангасан боловсролын тогтолцоо нь эрт гэрлэлт, өсвөр насны жирэмслэлт, жендэрт суурилсан хүчирхийлэл, үе тэнгийн дээрэлхэл зэрэг хор хөнөөлтэй үйлдлүүдийг таслан зогсооход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Суралцагчдыг хүчирхийллийн аргаар асуудлыг шийдэх нөлөөнд автахгүй байх, интернет болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр цацагдаж буй үзэн ядсан агуулга бүхий мэдээллийг эсэргүүцэх чадавхийг боловсрол л бий болгоно. Боловсрол нь уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдсэн сөрөг нөлөөллийг даван туулахад болон уур амьсгалын шударга ёсыг тогтоох, байгаль орчныг хамгаалах зан үйлийн өөрчлөлтийг хийхэд шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, хандлагыг хувь хүн, нийгмийн бүлгүүдэд эзэмшүүлэхэд чухал үүрэгтэй.

ОНЦИН СУДАЛГААНЫ САН

1 UNESCO-ийн “The price of inaction” (Үйл ажиллагаа эс явуулахын өртөг), Эдийн засаг, хамтын ажиллагааны хөгжлийн байгууллага (ЭЗХАХБ / OECD) болон НҮБ-ын Боловсрол, Шинжлэх Ухаан, Соёлын Байгууллага (UNESCO), 2024

2 https://blogs.worldbank.org/en/developmenttalk/education-leads-higher-earnings , 2024

1.1 Өнөөгийн нөхцөл байдал

Харамсалтай нь ЮНЕСКО болон Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагын хамтарсан тооцооллоор боловсролын салбарт хөрөнгө оруулалт дутмаг байгаа нь тэгш бус байдлыг гүнзгийрүүлэхээс гадна эдийн засагт хүндрэл учруулахуйц их зардал дагуулж, мэргэжлийн суурь ур чадварт хөрөнгө оруулалт хангалтгүй хийгдсэнээс жил бүр 10 их наяд долларын алдагдал хүлээхээр байна.

Дэлхий даяар жил бүр ТХЗ 4 дүгээр зорилгод хүрэхэд 97 тэрбум долларын санхүүжилт дутагдаж байна. Ази Номхон далайн бүсийн ихэнх орнуудад боловсролын санхүүжилтийн хэмжээ амласан зорилтот түвшиндээ хүрэхгүй байна.

Монгол Улсад сүүлийн жилүүдэд боловсролын салбарын санхүүжилт тогтвортой нэмэгдэх хандлага ажиглагдаж байгаа ч энэ нь хангалттай, тогтвортой түвшинд хүрээгүй бөгөөд нэг суралцагчид жилд ногдох зардал туйлын хангалтгүй байгаа нь боловсролын хүртээмж, чанар, эрх тэгш байдалд нөлөө үзүүлсээр байна. Сургуулийн өмнөх боловсролд боловсролын төсвийн зохих хувь ногддог ч хүртээмж нь жигд бус хэвээр байгаа нь малчин өрхийн болон эмзэг бүлгийн хүүхдүүдийн хувьд тод илэрч байгааг Монгол Улсын төсвийн судалгаанд[3] дурджээ.

Дотоодын буюу төсвөөс санхүүждэг улсын боловсролын тогтолцоог хувьчлах, хувийн хэвшлийн хяналт, хариуцлагагүй оролцоог дэмжих, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг нэвтрүүлэх оролдлогууд сүүлийн жилүүдэд нэмэгдэж байгаа нь МБШУҮЭ-ийн холбоо болон Боловсрол эвслийн санааг зовоож байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

3 Монгол Улсын Төсвийн Судалгаа : Энэ Удаад Өөрөөр - Тогтвортой, Хүртээмжтэй Хөгжлийн Төлөөх Төсвийн Шинэчлэл : Тойм, Дэлхийн банк, 2025

II БИДНИЙ САНАЛ БОЛГОЖ БАЙГАА БОЛОВСРОЛЫН САНХҮҮЖИЛТИЙН 4S ЗАРЧИМ

Дэлхий даяар боловсролын санхүүжилтийн 97% нь дотоодын эх үүсвэрээр буюу улсын төсвөөс, ердөө 3% нь гадны зээл, тусламжаас бүрддэг учир дотоодын санхүүжилт амин чухал юм. Боловсролын асуудлаар шийдвэр гаргадаг төрийн байгууллага, албан хаагчид боловсролын салбарын санхүүжилтийн 4S хүрээг (4S Framework in Education Financing) онцгойлон анхаарах шаардлагатайг бид сануулж байна:

1. Улсын төсөвт эзлэх хувийг (SHARE) нэмэгдүүлэх- Боловсролд хуваарилж буй улсын төсвийн хувь хэмжээг нэмэх (наад зах нь улсын төсвийн зарлагын 20%, ДНБ-ий 6%-иас доошгүй байх)
2. Улсын төсвийн нийт хэмжээг (SIZE) нэмэгдүүлэх –Улсын төсвийн нийт хэмжээг нэмэгдүүлж, орлогын эх үүсвэрийг шударгаар өсгөх (татвар, эдийн засгийн бодлого)
3. Төсвийн хуваарилалтын мэдрэг байдлыг (SENSITIVITY) нэмэгдүүлэх – Төсвийг боловсролын тэгш бус байдлыг арилгахад чиглүүлэх, нотолгоонд суурилан үр дүнтэй байх (маргиналчлагдсан бүлгийн суралцахуй, хөгжилд тулгарах саадыг арилгах)
4. Төсөвт тавих бодит хяналтыг (SCRUTINY) сайжруулах- Иргэд, иргэний нийгмийн оролцоо, ил тод байдал, тайлагналын механизмыг бэхжүүлж, үр дүнг хянах (ингэснээр төсвийн үр ашигтай зарцуулалтыг хянаж, өгөгдлийн чанар сайжирч, өгөгдлийг ашиглах чадавхи нэмэгддэг)

Үүний тулд Боловсролын салбарын багш ажилтнуудын үйлдвэрчний эвлэл ба иргэний нийгмийн байгууллагууд төсвөөс төрийн үйлчилгээний салбарыг санхүүжүүлэх бодлогыг хамгаалах, татварын шударга ёсыг шаардах, өрийн дарамтад орохоос урьдчилан сэргийлэх, олон улсын банк санхүүгийн байгууллагын төсөв танах, царцаах зэрэг нөхцөл болзлыг эсэргүүцэх зэрэг асуудлаар олон улсын болон үндэсний түвшинд нэгдэн ажиллах болно.

Монгол Улсын төрийн тэргүүн Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (НҮБ)-ын Боловсролыг хувьсган өөрчлөх санаачилгад нэгдэн “Боловсролын санхүүжилтийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэхэд олон талын оролцоог хангах, санхүүжилтэд инновацыг нэвтрүүлэх, үр дүнд суурилсан төлөвлөлт, хяналтыг бий болгох” амлалт өгсөн. Үүнд “сургалтын байгууллагын үйл

ажиллагаа, төсвийн төлөвлөлт, зарцуулалт, хяналт, үнэлгээнд эцэг, эх, суралцагч, иргэний нийгмийн байгууллага болон бусад оролцогч талуудын идэвхтэй оролцоог хангадаг болох" амлалт багтаж байгааг дэмжиж байна.

Дээрх 4S зарчмыг улс орондоо нэвтрүүлснээр улсын сургуулиудад төсвийн хангалттай санхүүжилт хуваарилагдаж, төрөөс өөрсдийн нөөц бололцоог дээд зэргээр дайчлан, хүүхэд, залуусын сурч боловсрох эрхийг хангаж, Тогтвортой хөгжлийн 4 дүгээр зорилгыг биелүүлэх боломжтой гэж бид үзэж байна.

2.1 Боловсролын төсвийн улсын төсөвт эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх

Боловсролын салбарт төсвийн санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх нь улс орны хийж чадах хамгийн сайн, урт хугацааны хөрөнгө оруулалт. Энэ нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжиж, тэгш бус байдлыг бууруулж, нийгмийн эв нэгдэл, ардчиллын үнэт зүйлсийг бэхжүүлж, хүний эрхийг хангах, эрх тэгш, хүртээмжтэй, нээлттэй нийгмийг бий болгох, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, ялгаварлан гадуурхах үзлийг багасгах, нийгмийн эрүүл мэндийг сайжруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй байдлыг бий болгох үр нөлөөтэй. Боловсрол эзэмших түвшин дээшилснээр дэлхийн хамгийн ядуу бүлгийн орлогын өсөлтийн 70%-д шууд нөлөөлсөн бөгөөд 1980 оноос хойш туйлын ядуурлыг 40%-иар бууруулсан байна.

Гэвч дэлхий нийтэд засгийн газрууд ихэвчлэн богино хугацааны үр дүнд зорьж, боловсролд зориулж буй төсөв, мөнгийг "хөрөнгө оруулалт" гэж хүлээн зөвшөөрөхөөс илүү "зардал" гэж харсаар байна. Иймээс улс орнууд боловсролд хангалттай хөрөнгө оруулалгүй цааргалснаар хөгжлийн зорилгууддоо хүрч чадахгүйд хүрдэг чөтгөрийн тойргоос гарахын тулд суурь сэтгэлгээгээ өөрчлөх ёстой.

Үндэсний статистикийн хорооноос хийсэн судалгаагаар боловсролд хамрагдсан нэг жил бүрт хөдөлмөр эрхлэх боломж 6.5%-иар нэмэгддэг. Монгол банкны тооцооллоор боловсролд хамрагдсан жил нэгээр нэмэгдэхэд хөдөлмөрийн орлого 3.8%-иар өсдөг байна. Дэлхийн банкны 2024 онд хийсэн тооцооллоор, иргэдийн 2021 оны худалдан авах чадварыг тухайн жилийн хөдөлмөрийн бүтээмжтэй харьцуулахад 14.0 мянган ам. доллар байсан бөгөөд, хэрэв тухайн жилийн хөдөлмөрийн бүтээмж Сингапур улсын бүтээмжийн түвшинтэй ижил түвшинд байсан бол худалдан авах чадвар 18.4 мянган ам. доллар байх боломж байгаа нь боловсролын салбарт хөрөнгө оруулалт хангалтгүйгээс үүдэн бид 5.7 тэрбум ам. долларын боломжийг алдсан гэсэн дүгнэлт гарчээ. Иймээс боловсролоор дамжуулан хүний хөгжилд хийж байгаа хөрөнгө оруулалт нь эдийн засгийн ирээдүйн өсөлтөд

Зураг 2. Төсвийн хувь хэмжээ

Зураг 3. Төсвийн хэмжээ

хийж буй хөрөнгө оруулалт юм.

Инчеоны тунхаг ёсоор улс орнууд боловсролын салбарт улсын төсвийнхөө 20-иос доошгүй хувийг зориулах шаардлагатай бөгөөд хамгийн бага орлоготой орнуудад чанартай боловсрол олгохын тулд төсвийн 20-иос илүү хувийг зарцуулах шаардлагатай гэж зөвлөдөг. Улсын төсөвт эзлэх боловсролын төсвийн хувь хэмжээ чухал бөгөөд дэлхийн дундаж нь ердөө 14.1% байгаа нь боловсролын хөрөнгө оруулалт хангалттүй гэдгийг харуулж байна. (GEMR, 2023)

2022 онд бага орлоготой орнуудын засгийн газрууд нэг суралцагчид жилд ердөө 55 доллар зарцуулж байсан бол өндөр орлоготой орнуудад 8,543 доллар зарцуулж байсан. Орлого багатай олон оронд өрхийн зардал боловсролын зардлын гуравны нэгээс илүү хувийг эзэлж байгаа нь гадуурхалтыг улам гүнзгийрүүлж байна.

2.2. Улсын төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх

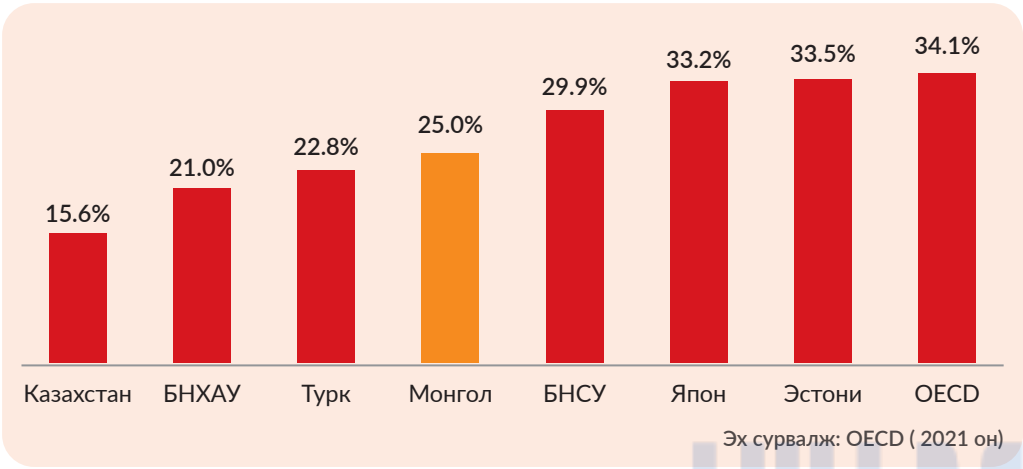
2022 онд болсон НҮБ-ын “Хувирган өөрчлөх боловсрол” төрийн тэргүүн нарын дээд хэмжээний уулзалтаар боловсролын салбарт ахиц дэвшил гаргахын тулд засгийн газрын төсвийн нийт санхүүжилтийн хэмжээг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авах нь чухал болохыг онцолсон. Тодруулбал татвар, өр, хэмнэлтийн

UU.MN
СУДАЛГААНЫ САН

асуудлаар арга хэмжээ авах шаардлагатай байгааг тэмдэглэв.

2.2.1. Татварын талаар авах арга хэмжээ

Улсын төсвийн орлогын дийлэнх хувийг (Сүүлийн 5 жилийн дунджаар Монгол Улсын төсвийн орлогын 86.5 хувийг) татварын орлого бүрдүүлдэг ч ихэнх улсад татварын нийт орлого байж болох хэмжэээнээс доогуур байдаг. Бага орлоготой орнуудын ДНБ-д эзлэх татварын дундаж хэмжээ ердөө 16% байдаг бол дундаж орлоготой олон оронд 25% буюу 30%, Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагын дундаж 33%, Скандинавын орнуудад 40%-иас дээш байдаг. 2030 он гэхэд бага, дунд орлоготой ихэнх орнууд татварын ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээг таван пунктээр нэмэгдүүлж чадвал Боловсролын төлөөх дэлхийн түншлэлийн 89 түнш орон жил бүр 455 тэрбум ам. доллар нэмж босгох боломжтой бөгөөд үүний 20 хувийг боловсролд зарцуулахад (жилд 93 тэрбум гаруй ам доллар) боловсролын системийг өөрчлөхөд хангалттай хэмжээний санхүүжилт юм.

Диаграм 1. *ДНБ-д татварын орлогын эзлэх хувь хэмжээ*

Төсвийн бодлогын хамгийн чухал хэсэг нь татварын тогтолцоог илүү шударга болгох явдал юм. Энэ нь татварын өсөн нэмэгдэх тариф буюу орлого ихтэй хэсэг нь нийгмийн өмнө илүү өндөр хариуцлага хүлээх тогтолцоо юм. Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялаг олборлож буй компаниудад илүү татвар ногдуулах нь энэ зарчмын бас нэг хэсэг юм. Хувирган өөрчлөх боловсролын баримт бичигт “Татварыг хамгийн өндөр орлоготой 0.1% – 1% –н бүлэгт чиглүүлэх нь амин чухал боловч илүү шударга тогтолцоо бий болгохын тулд 10% эсвэл 20% –д зарим ачааллыг шилжүүлнэ” гэж тэмдэглэжээ. Боломжтой бол татварын шинэчлэлийг жендэрийн мэдрэмжтэй, уур амьсгалын өөрчлөлтөд мэдрэг болгох тохиолдол бас бий. Монгол Улс жил

бүр 121,146,438 ам. доллартай тэнцэх татварыг авч чадалгүй алддаг гэсэн судалгааг олон улсын татварын шударга ёсны байгууллага[4] гаргажээ. Эдгээр хямрал нь колоничлолын үеийн эдийн засгийн түүхэн бүтцэд үндэслэсэн, дэлхийн шударга бус бодлого, олон улсын санхүүгийн систем дэх хүчний тэнцвэргүй байдлын үр дагавар гэж бид үздэг.

Татвараас зайлсхийх, хууль бус санхүүгийн урсгалтай тэмцэхийн зэрэгцээ чинээлэг хувь хүмүүс болон үндэстэн дамнасан компаниудад татвар ногдуулах, хортой бараа, үйл ажиллагаанд татвар ногдуулах замаар татварын ДНБ-д эзлэх харьцааг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Үндэсний Татварын Ерөнхий газрын гаргадаг "Татварын орлогын гүйцэтгэлийн тайлан" -д татварын орлого бүрдүүлэлтийг эдийн засгийн салбараар ангилан харвал, Уул уурхай (40.9 хувь), Бөөний болон жижиглэн худалдаа (12.2 хувь), Боловсруулах үйлдвэрлэл (9 хувь), Санхүүгийн болон даатгалын үйл ажиллагаа (7.6 хувь) гэсэн 4 салбар нийт татварын 70 гаруй хувийг бүрдүүлж байна. Нөгөө талд, Үндэсний Статистикийн Хорооны мэдээллээр ДНБ-ий 13.1 хувийг бүрдүүлж, нийт ажиллах хүчний гуравны нэгийг шингээдэг хөдөө аж ахуйн салбар нь Татварын Ерөнхий Газрын гүйцэтгэлээр нийт татварын орлогын ердөө 0.2 хувийг бүрдүүлж байна. Энэхүү эрс тэгш бус харьцаа нь Монгол Улсын татварын бааз суурь туйлширсныг гэрчлэх бөгөөд ДНБ болон хөдөлмөр эрхлэлтэд жинтэй хувь нэмэр оруулдаг зарим салбарт татвар хураалтын механизм одоог хүртэл хангалтгүй, хэт олон хөнгөлөлт чөлөөлөлттэй байгааг судлаачид онцолж байна.

Сангийн яам болон ТЕГ-аас гаргасан судалгаанд хуулиар олгогдсон хөнгөлөлт, чөлөөлөлтүүд (жишээ нь, зарим уул уурхайн бүс салбаруудын 90%-ийн татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн журам) нь зорилтот бүлэгтээ хүрч чадахгүй, харин ч татварын орлогыг танаж, төсвийн зардлыг нөхөх ачааллыг цөөн хэдэн идэвхтэй татвар төлөгчдөд үүрүүлж байна гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн байдаг[5].

2023 оны байдлаар Монгол Улсад ХХОАТ-ын 21 төрлийн хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн заалт хүчин төгөлдөр үйлчилж байна (Олон улсад энэ нь 12-16 орчим байдаг).

ХХОАТ-ын орлогын 70-75 хувийг нь зөвхөн цалин, хөдөлмөрийн хөлс түүнтэй адилтгах орлого бүрдүүлж, үйл ажиллагааны орлогоос төлсөн татварын дүн 4-6 хувийг эзэлж байгаагаас үзэхэд бусад төрлийн орлого олсон иргэд хангалттай татварт хамрагдахгүй, ХХОАТ-ын ачааллыг тогтмол

4 https://taxjustice.net/reports/the-state-of-tax-justice-2024/

5 https://mta.gov.mn/files/pdf/lhzoonk45qs//67b30afbbf86de42cc0553c7.pdf

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ажлын байртай, гэрээгээр хөдөлмөр эрхэлж буй хүмүүс үүрч, татварын шударга байх зарчим хангагдаж чадахгүй байх магадлалтайг харуулж байна.

“Сүүлийн 60 жилийн хугацаанд дэлхийн татварын тогтолцооны сул талыг ашиглан, орлогоо ‘Татварын диваажин’ буюу татвараас бүрмөсөн чөлөөлдөг, эсвэл маш бага татвар авч, санхүүгийн мэдээллийг чанд нууцалдаг оффшор бүсүүдэд нуун дарагдуулах явдал газар авсан. Үүнийг шийдвэрлэхийн тулд ‘Хувирган өөрчлөх боловсролын санхүүжилт’-ийн санаачилгын хүрээнд үндэсний татварын тогтолцоог олон улсын бодлоготой уялдуулахаар зорьж байна. Энэхүү шинэчлэл нь дэлхийн хөрөнгийн нэгдсэн бүртгэлийг цэгцлэх, санхүүгийн хууль бус урсгалыг хаах, татварын диваажингуудын нууцлаг цоорхойг устгаж, дэлхий дахинд татварын шударга, шинэ дүрмийг тогтооход чиглэж байна.

2.2.2. Өрийн талаар авах арга хэмжээ

Өдгөө өрийн хямралд орсон 54 орон, Боловсролын төлөөх дэлхийн түншлэлийн 25 түнш улс өрийн төлбөрт боловсролын зардлаас илүү их мөнгө зарцуулж байна. Хувирган өөрчлөх боловсролын санхүүжилт баримт бичигт өрийн талаар яаралтай арга хэмжээ авахыг уриалж, “Өрийн хямралд орсон орнуудын өрийг дахин хэлэлцэх, тэр байтугай өрийг тэглэх арга хэмжээг нэн даруй эрчимжүүлэх шаардлагатай. Боловсролоос илүү өр барагдуулахад төсвөө зарцуулж байгаа аливаа улс орнуудад тэргүүлэх ач холбогдол өгөх ёстой. Олон Улсын Валютын Сан (ОУВС) эцсийн шатны зээлдүүлэгч болж, өр зээлээ ашиглан өртэй орнуудад хатуу хэмнэлтийн бодлого хэрэгжүүлж, цаашлаад боловсролын зардлыг хумьдаг.

Сүүлийн 20 жилийн хугацаанд бага болон дундаж орлоготой орнуудын нийгмийн салбарын төсвийг танасан байдлыг гадаад өрийн өндөр өсөлттэй холбон үзэж байна[6]. Өрийн асуудлаар олон улсын хамтын ажиллагааг эрчимжүүлэх зайлшгүй шаардлага байгаа бөгөөд НҮБ-ын дэргэд өрийн хямралыг шийдвэрлэхэд ил тод, албадан шинжтэй, олон талт тогтолцоог бий болгож, өрийн дарамтад ихээр өртсөн улс орны өрийн хямралыг шийдвэрлэх шинэ механизмыг бий болгохоор урагшилж байна.

UNDP.MN
СУДАЛГААНЫ САН

2.2.3. Хэмнэлтийн бодлоготой холбоотой авах арга хэмжээ

ОУВС улс орнуудад өр төлбөрөө төлж, тэнцвэржүүлэхийн тулд төсвийн нийт зардлыг танаж, хэмнэлтийн бодлого баримтлахыг байнга зөвлөдөг. Боловсролын салбар засгийн газрын төсвийн зардлын томоохон хувийг эзэлдэг тул ихэвчлэн пропорциональ бус байдлаар хохирдог. ОУВС-

6 COVID-19 ба Ойртож буй өрийн хямрал, UNICEF, 2021

гийн зөвлөгөө нь маш тодорхой байдаг бөгөөд төрийн албан хаагчдын цалингийн санг бууруулах эсвэл царцаахыг санал болгодог бөгөөд багш нарын цалингийн сан томоохон хэсгийг бүрдүүлдэг учраас боловсролын салбар ихээхэн өртдөг. НҮБ-ын Багшийн мэргэжлийн дээд зөвлөл дэлхий даяар багшийн хомсдол байнга өссөөр байгаа бөгөөд дэлхийн улс орнуудын тал хувь нь багш нар ижил төстэй ур чадвар шаарддаг бусад мэргэжлээс бага цалин авдгийг онцгойлон сануулдаг. ActionAid-ийн судалгаанаас үзэхэд ОУВС-аас төрийн албан хаагчдын цалинг бууруулах, царцаахыг зөвтгөх тодорхой логик, үндэслэл, нотолгоо байхгүй.

ОУВС-аас хэмнэлтийн бодлого хэрэгжүүлэх зөвлөмжийн хариуд боловсролын түвшин бүрт багшийн хомсдол ямар байгаа талаарх мэдээллийг бэлтгэн өгөхийг НҮБ-аас зөвлөдөг. Төрийн үйлчилгээний албан хаагчид зэрэг тэргүүн эгнээнд ажиллаж буй төрийн албан хаагчдын дутагдлыг арилгахын тулд төсвийн байгууллагын цалингийн хэмжээг ДНБ-д эзлэх хувиар нэмэгдүүлэх нь үндэслэлтэй. Дэлхийн дундаж 9%-д хүрэхийн тулд цалингийн хэмжээг идэвхтэй нэмэгдүүлэх, төсвийн зардлыг танахаас илүүтэйгээр татварын орлогыг нэмэгдүүлэхэд анхаарахыг иргэний нийгмийнхэн санал болгож байна. 2022 онд болсон Төрийн тэргүүн нарын дээд хэмжээний уулзалтаар тохиролцсон санхүүжилтийн талаарх уриалга нь “ОУВС болон бусад олон улсын санхүүгийн байгууллагуудыг боловсролын салбарт зарцуулах төсвийг нэмэгдүүлэхэд саад болж буй төрийн албан хаагчдын цалингийн хязгаарлалт зэрэг одоо байгаа саад бэрхшээлийг арилгахыг; Мөн хаана ч дутагдалтай байгаа мэргэжлийн багш нарыг шинээр ажилд авах боломжийг олгох бодлогыг дэмжихийг уриалжээ. Цаашилбал, НҮБ-ын Багшийн мэргэжлийн дээд зөвлөл “Төсвийн зарцуулалтыг ил тод болгох, хэмнэлтийн арга хэмжээ зэрэг ОУВС-аас хэрэгжүүлж буй бодлогоос хамгаалагдсан байх ёстой” гэж зөвлөж байна. ”(зөвлөмж 7). Үүний оронд багш нарт “өрсөлдөхүйц цалин, урамшуулал; өндөр чанартай, хүртээмжтэй, төлбөрийг хүчрэхүйц мэргэжил дээшлүүлэх сургалт; мэргэжлийн тасралтгүй хөгжил болон чанартай сургалтын хэрэглэгдэхүүн; мэргэжил дэмжих мэргэшсэн боловсон хүчнээр хангах хэрэгтэй” (зөвлөмж 8) гэжээ.

2.3. Төсвийн мэдрэг байдлыг нэмэгдүүлэх

Боловсролд эрх тэгш байдлыг баталгаажуулах нь боловсролын салбарын санхүүжилттэй нягт холбоотой. Тогтвортой хөгжлийн 4-р зорилгын үндсэн үзэл санааны нэг болох Эрх тэгш байдал гэж юу вэ? “Тэгш хамралт ба боловсрол: Бүх нийт гэсэн бол бүх нийт л байх ёстой” гэсэн нэрээр гарсан Боловсролын хяналт шинжилгээний 2020 оны дэлхийн тайланд тодорхойлсноор: “... ТХЗ 4-ийн гол суурь нь ”тэгш хамруулсан, эрх тэгш”

UIH.MN СУДАЛГААНЫ САН

боловсрол... Тэгш байдал гэдэг нь аливаа үйлийн нөхцөлт байдал (юу): орц буюу нөөц, гарц буюу шууд үр нөлөө эсвэл дам үр дүн. Эрх тэгш байдал бол үйл явц (хэрхэн): тэгш байдлыг баталгаажуулахад чиглэсэн үйлдэл."

Өөр нэгэн эх сурвалжийн тайлбарласнаар боловсрол дахь эрх тэгш байдал гэдэг нь "хүүхэд бүрд амжилт гаргахад нь шаардлагатай байгаа нөөц, багш, үйл ажиллагаа, дэмжлэг" юм. Энэ нь хүн бүрд ижил зүйлийг тэгш байдлаар өгөх тухай асуудал биш, харин хувь хүний нөхцөл болон хэрэгцээг тооцож үзэж буй явдал юм.

Зураг 4. Төсвийн мэдрэг байдал

Боловсролд эрх тэгш байдлыг баталгаажуулах нь боловсролын салбарын санхүүжилттэй нягт холбоотой. Тэгэхээр эрх тэгш байдал гэдэг нь зөвхөн тодорхой нэг бүлгийн асуудлыг хөндсөн бус, бүх нийтэд боловсролыг хүртээмжтэй болгоход чиглэсэн хүмүүнлэг, хүний эрхийг дээдэлсэн зарчим юм.

Маргинал, орхигдож гадуурхагдсан бүлгийн хүүхэд, залуус, насанд хүрэгчид боловсролын тогтолцооны гадна хэвээр, боловсролд хамрагдсан хэдий ч амжилттай суралцаж чадахгүй суралцахуйн хоцрогдолд орж байна. Ажилгүйдэл, ядуурал, жендэрийн тэгш бус байдал, хүчирхийлэл, өвчлөл, байгаль орчны доройтол, хүнд ээлтэй бус хот төлөвлөлт зэрэг олон тогтолцооны хүчин зүйлүүд хүүхэд, залуусын сурч боловсрох эрхэд саад болсон хэвээр байна. 2021 онд НҮБ-ын Ерөнхий нарийн бичгийн даргын санаачилгаар Хувирган өөрчлөх боловсрол, "Ирээдүйгээ хамтдаа төсөөлөхүй: Боловсролын нийгмийн шинэ гэрээ" үзэл санаа, бодлогын баримт бичиг, судалгаануудыг гаргаж, засгийн газруудад дахин амлалт авч, ТХЗ 4: Чанартай боловсролын зорилго нь бусад зорилгуудаа хурдасгах хүч болохыг дахин тунхаглав.

Финляндын боловсрол судлаач Паси Салбергийн бүтээлд эрх тэгш байдлын төлөөх санхүүжилт буюу боловсролын системээ илүү эрх тэгш байлгахын тулд хөрөнгө оруулалт хийж байгаа улс орнуудын боловсролын чанарт мэдэгдэхүйц ахиц гардагийг нотолсон байдаг. Энэ нь дэлхийн эрэмбэд амжилтаа ахиулах зорилготой боловсролын системээс ялгаатай, учир

ОЛОН НИЙТЭД ЗОРИУЛАГДСАН

нь цөөн хэдэн сурагчид амжилтад хүрч болох ч боловсролын салбарын ерөнхий гүйцэтгэл, эрх тэгш байдал ихэвчлэн буурдаг. Салбергийн нотолгоо ёсоор эрх тэгш байдалд анхаарлаа хандуулах нь хүн бүрт ашигтай бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг тэгш хамруулан сургах, боловсрол дахь жендэрийн эрх тэгш байдалд онцгой анхаарах хэрэгтэй. Нийгэм эдийн засгийн статус доогуур өрхийн хүүхдүүд, хөдөө орон нутаг, алслагдсан бүс нутагт амьдардаг хүүхдүүд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд болон бусад маргинал бүлэгт чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлж, хөрөнгө оруулах хэрэгтэй. Сургуулийн өмнөх боловсролоос эхлээд бүх шатны боловсролын тогтолцоонд эрх тэгш байдалд онцгой анхаарах ёстой. Чанартай боловсролыг эрх тэгш хүргэхийн тулд бага наснаас эхлээд өндөр чанартай, үнэ төлбөргүй нийтийн боловсрол, асаргаа халамжийн тогтолцоо чухал юм.

Боловсролын төсвийн зарцуулалтын үр дүн, үр нөлөөг дээшлүүлэх бусад арга хэмжээнд хариуцлагын тогтолцоог бэхжүүлэх болон багшийн менежментэд хөрөнгө оруулах зэрэг орно. Төсвийн төлөвлөлт, төсөвлөлт, хэрэгжүүлэх, хяналтын явцад өгөгдөл маш чухал учир найдвартай өгөгдлийн сантай болоход анхаарахыг сануулж байна. Мөн төсөвлөлтийн явцад боловсролын салбарыг тусад нь авч үзэлгүй бүтэн зургаар нь харж, эрүүл мэнд, ус, эрчим хүч зэрэг бусад засгийн газрын хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын төсөвлөлтөд боловсролын салбарт нөлөөтэй хөрөнгө оруулалтын уялдаа холбоог хангах нь төсвийн зарцуулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлнэ.

Эрх тэгш байдлыг хангахад боловсролын бус тодорхой санхүүжилтийн бодлого, хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлэх нь үр дүнтэй байдаг. Латин Америкийн орнуудад урт удаан хугацааны туршид хэрэгжсэн нөхцөлт мөнгөн тэтгэмжүүд нь боловсролд хамрагдсан хугацааг 0.5-1.5 жилээр нэмэгдүүлсэн байна. Бага болон дунд орлоготой улс орнуудад 310 сая орчим суралцагч сургуулийн хоолны хөтөлбөрт хамрагддаг. [7]

Хүн бүрийн сурч боловсрох эрхийг баталгаажуулах Тогтвортой хөгжлийн зорилгын үзүүлэлтэд хүрэхийн тулд санхүүжилт зөвхөн барилга, бүтээн байгуулалт руу чиглэх нь хангалтгүй бөгөөд тэгш хамруулсан, эрх тэгш байдлыг баталгаажуулахад чиглэж нэгдсэн урт хугацааны бодлого, төлөвлөлтөд үндэслэн олон нийтийн хяналт, ил тод байдал, эгэх хариуцлагын механизмыг сайжруулахад анхаарах хэрэгтэй. Тогтвортой хөгжлийн 4 дүгээр зорилгын эрх тэгш байдлыг санхүүжилттэй нь уясан “хүн амын эмзэг хэсэгт боловсролын нөөцийг дахин хуваарилах санхүүжилтийн механизм байгаа эсэх” гэсэн индикатор байдаг нь боловсрол дахь эрх тэгш байдлыг хангах буюу “хүүхэд бүрд амжилт гаргахад нь шаардлагатай байгаа нөөц, багш, үйл ажиллагаа, дэмжлэгийг үзүүлэх, санхүүжүүлэлт” хэрэгтэй.

7 How committed? Unlocking financing for education, UNESCO, 2021

2.4 Төсөвт тавих хяналтыг сайжруулах

Зөвхөн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлснээр боловсролын чанар сайжрахгүй, харин нэгдсэн урт хугацааны бодлого, төлөвлөлт, олон нийтийн хяналт, ил тод байдал, эгэх хариуцлагын механизмыг сайжруулах боломжтой.

Хэрэв олон нийт төсвийн үр ашигтай, үр дүнтэй зарцуулалтад итгэх итгэл байхгүй бол улсын төсөвт боловсролын төсвийн эзлэх хувийг нэмэгдүүлэхэд нөлөөлөх хэцүү. Улсын, орон нутгийн, сургуулийн түвшинд төсвийн үйл явцад олон нийтийн оролцоо, хяналт, аудитын тогтолцоог сайжруулсанаар төсвийн зарцуулалтын үр ашиг, ил тод байдлыг сайжруулна. Энэ нь төрийн байгууллага болон үйлчилгээг бүх шатанд эгэх хариуцлагатай, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлснээр төсвийн үргүй зардлыг бууруулахад чухал нөлөөтэй.

Зураг 5. Төсвийн хяналт

Боловсролд зориулсан төсвийг зориулалтын бусаар ашигласан, зарцуулсан нь тогтоогдсон албан тушаалтан, эрх мэдэлтэн болон хамаарал бүхий хүмүүст хуулийн дагуу хариуцлага хүлээлгэхийн тулд хариуцлагын тогтолцоог тодорхой болгох шаардлагатай. Төрөөс боловсролын төсөвт олон нийтийн хяналтыг нэмэгдүүлэх бүхий л хүчин чармайлтыг идэвхтэй дэмжиж ёстой, үүний үр дүнд боловсролын зардлыг үр дүнтэй зарцуулж байна гэсэн иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэх болно.

ШУУДАН
СУДАЛГААНЫ САН

III МОНГОЛ УЛСЫН БОЛОВСРОЛЫН САНХҮҮЖИЛТИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

Монгол Улсад боловсрол олгох үйл ажиллагаа зардал ихээр шаарддагийг тооцож үзэн боловсролын төсвийг улсын төсвийн наад зах нь 20%, ДНБ-ий 6%-д хүргэх шаардлагатайг судлаачид зөвлөдөг. Боловсролын салбарын санхүүжилтийн талаарх судалгаануудад бусад оронтой харьцуулахад боловсролын салбарын зардал өндөр байдгийг дараах шалтгаануудаар тайлбарласан байдаг. Үүнд:

- газар нутаг уудам бөгөөд хүн ам нь тархай суурьшдаг тул боловсролын үйлчилгээг хүргэх зардал өндөр
- удаан үргэлжлэх өвлийн хүйтэн улирлаас хамааран байрны дулаан, халаалтын зардал өндөр.
- боловсролын салбар нь хөдөлмөрийн багтаамж болон орц ихтэй салбар учраас бусад салбартай харьцуулахад цалингийн зардал өндөр
- мөн хүн амын 28 хувийг малчин өрхүүд эзэлдэг, 300 гаруй суманд буй малчдын хүүхдийг сургах дотуур байрны зардал,
- хувийн цэцэрлэг, сургуулиудад өгөх төсвийн татаас зэргийг нэмбэл боловсролын зардал бусад ижил хөгжлийн түвшинтэй улс орнуудаас өндөр байх хэрэгтэй гэж бид тооцсон. [8]

2022 оноос нэг хүүхдэд ногдох хувьсах зардлын нормативыг нэмсээр байгаа ч сургалтын үйл ажиллагааг хэвийн нөхцөлд явуулахад хүрэлцэхгүй, тухайлбал сургуулийн үйл ажиллагааны урсгал зардлыг бүрэн даахгүй, эцэг эхээс нэмэлт төлбөр хураамж авсан хэвээр байна.

Монгол Улсын УИХ-аас 2020 оны 5 дугаар сарын 13-ны өдөр баталсан “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Боловсрол бол хүний хөгжлийн чухал хөдөлгүүр бөгөөд улс орны хөгжлийн суурь юм“ гэж заажээ. Уг баримт бичигт боловсролын дараагийн 30 жилийн хөгжлийн бодлогыг хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших эрх тэгш боломж бүрдүүлсэн, тэгш хамруулан сургах, насан туршдаа суралцах боломжийг баталгаажуулсан боловсролын тогтолцоо байна хэмээн тодорхойлсон. Боловсролын санхүүжилтийн талаар дараах зорилтууд тусгагдсан байна:

8 Боловсролын салбарын төсвийн санхүүжилтэд үзүүлэх Монгол улсын нийт өрийн судалгаа, Боловсрол эвсэл 2021 он

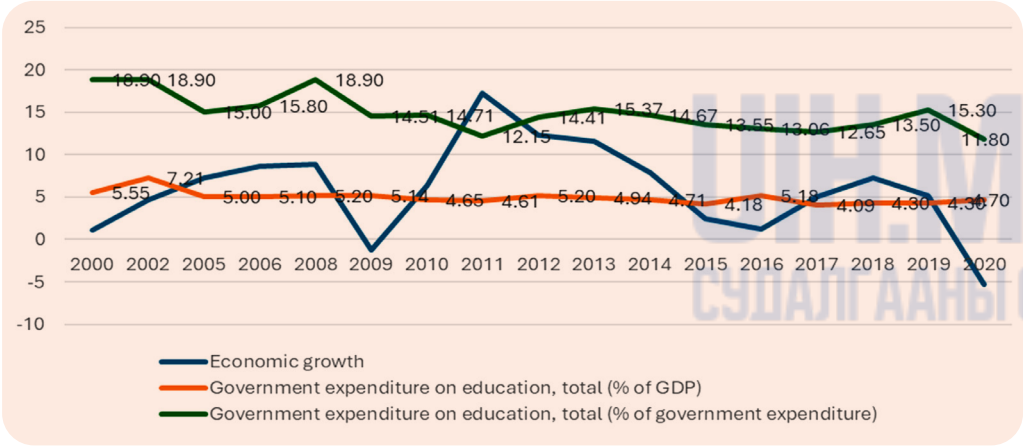
2.1.4. Сургалтын байгууллагын санхүүжилтийг төгөлдөржүүлж, суралцагч нэг бүрийг амжилттай суралцахад чиглүүлнэ.

2.1.11. Боловсролын үйлчилгээнд хамрагдаж чадахгүй, эрсдэлт бүлгийн суралцагч нэг бүрд шаардлагатай дэмжлэгийг үзүүлж, боловсролд тэгш хамруулна.

2.1.12.Бүх шатны сургалтын байгууллагын барилга байгууламж, дэд бүтцийг сайжруулан, стандарт, чанарын шаардлага хангасан тэгш, хүртээмжтэй, чанартай үйлчилгээ үзүүлэх орчныг бүрдүүлж, цэцэрлэг, сургуулийн анги, бүлэг дүүргэлтийг норматив хэмжээнд хүргэнэ.

УИХ-ын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн тэргүүлэх чиглэлийн нэг нь боловсролын салбарын шинэчлэл байхаар төлөвлөж, 2025 оны Засгийн Газрын 158-р тогтоолоор 2026 оныг “Боловсролын жил” болгон зарласан. Үүнд боловсролын хөрөнгө оруулалтыг үе шаттайгаар нэмэгдүүлж, төсвийг Тогтвортой хөгжлийн зорилгын зорилтот түвшинд хүргэж нэмэгдүүлэхээр тусгажээ.

Сүүлийн 10 жилд Боловсролын салбарт хуваарилж буй санхүүжилт Монгол Улсын төсвийн нийт зарлагад эзлэх дундаж хувь 15.5%, ДНБ-д эзлэх дундаж хувь 4.7% байсан.[9] Судлаач Б. Отгонтөгс 2021 онд хийсэн Боловсролын салбарын төсвийн санхүүжилтэд үзүүлэх Монгол Улсын нийт өрийн судалгаандаа “эдийн засгийн хямрал, цар тахал, өрийн дарамт зэргээс үл шалтгаалан боловсролын салбарын төсвийг таналгүй, харьцангуй тогтвортой түвшинг хадгалж ирсэн байна” гэж дүгнэсэн.

Диаграм 2. Боловсролын салбарын төсвийн санхүүжилтэд үзүүлэх Монгол улсын нийт өрийн судалгаа

9 2024 оны улс төрийн намын мөрийн хөтөлбөрт тусгах санал, Боловсрол эвсэл

Гадаад өрийн томоохон хэсгийг экспортын бизнес, дэд бүтцийн салбарт зарцуулж, үлдсэн хэсгийг “Хүүхдийн мөнгө” хөтөлбөр гэх мэт нийгмийн халамж, тусламжид зориулж байгаа нь цаашдаа боловсролын салбарын санхүүжилтэд сөргөөр нөлөөлөх нь дамжиггүй гэж судлаач дүгнэсэн байна.

2022 оны олон улсын сурлагын амжилтын үнэлгээгээр (PISA) Монголын 15 настай хүүхдүүдийн сурч байгаа сургуулийн боловсрол сургалтын материал хэрэглэгдэхүүн, барилга байшингийн хүртээмж, чанар ЭЗХАХБ-ын ба Азийн улс орнуудын дундаж төдийгүй хөгжлийн адил түвшинтэй улсуудтай харьцуулахад нэлээд доогуур байна гэсэн дүн гарсан. Мөн түүнчлэн энэ үнэлгээнд амжилттай гэж үнэлүүлдэг улс орнууд нэг суралцагчид ногдох зардал 6-15 насанд нь өсөн нэмэгдэх дүнгээр дунджаар 91,132 ам. доллар зарж байхад Монгол Улс 12,576 ам. доллар буюу 7 дахин бага байна. [10]

Нийгэм-эдийн засгийн статус доогуур өрхийн хүүхдүүдийн математикийн үнэлгээ нийгэм-эдийн засгийн статус дээгүүр хүүхдүүдийнхээс 94 оноогоор доогуур гарсан нь ЭЗХАХБ-ын дундажтай (93 оноо) ойролцоо байна. Үнэлүүлсэн 3 хичээлээр хот хөдөөгийн суралцагчдын дунд гарсан ялгаа нь (сумын хүүхдүүдийн 2 жилийн хоцрогдол) мөн л нийгэм-эдийн засгийн статусын нөлөөтэй гэсэн дүн гарчээ.

2026 оны 9 дүгээр сарын 8-ны өдөр албан ёсоор танилцуулсан PISA 2025 олон улсын үнэлгээний дүнгээр Монгол Улс байгалийн ухааны салбарт томоохон ахиц гаргаж, дэлхийн хамгийн хурдан өсөлттэй 10 орны нэгээр шалгарсан боловч 2022 оны суурь сорилтууд болох сургуулийн орчин, нэг суралцагчид ногдох зардал болон нийгэм-эдийн засгийн статусаас шалтгаалсан хот, хөдөөгийн ялгаа бүрэн арилаагүй байгааг шинэ тайлан харуулсан.

Боловсролын яамны статистик мэдээгээр 6-14 насны сургуулийн гадна байгаа хүүхдийн статистик (давхацсан тоогоор) 2020-2021 онд 776 (үүнээс 615 нь сургуульд огт ороогүй, 161 нь завсардсан, малчдын хүүхэд 114), 2021-2022 онд 987 (үүнээс 810 нь огт ороогүй, 177 нь ороод завсардсан, малчдын хүүхэд 108), 2022-2023 онд 656 (502 огт ороогүй, 154 ороод завсардсан, малчдын хүүхэд 89), 2023-2024 онд 454 (огт ороогүй 357, завсардсан 97, малчдын хүүхэд 231) хүүхэд байна.

Боловсролын яам 3-18 насны хүүхдийн боловсролд хамрагдалтыг 100% хүргэх, нэг бүлгийн хүүхдийн тоог стандарт түвшинд хүргэх зорилтыг дэвшүүлж, 2028 он хүртэл 95 цэцэрлэг, 108 сургуулийг шинээр барьж, тавилга хэрэгслүүдийг хангахад 2.8 их наяд төгрөгийн хөрөнгө оруулалт

10 “Энэ удаад өөрөөр: Тогтвортой, хүртээмжтэй хөгжлийн төлөөх төсвийн шинэчлэл” Монгол Улсын төсвийн судалгаа, 2025, Дэлхийн Банк

хийхээр төлөвлөсөн байна.

Зарим тохиолдолд эрх тэгш байдлыг хангах зорилгоор төвлөрлийг сааруулан орон нутагт зарим зардлыг хариуцуулсан нь сургуулиудын санхүүжилтийн хэмжээ орон нутгийн санхүүгийн нөөц дайчлах чадавх, боломжоос шалтгаалан ихээхэн зөрүүтэй болж, тэгш бус байдалд сөрөг нөлөө үзүүлж байгааг засварлах шаардлагатай байна.

Боловсролын бодлогоор олон улсын хөтөлбөртэй улсын сургуулийг нэмэн байгуулж, төрийн өмчийн сургуулийг сургалтын хэл, хөтөлбөр, санхүүжилтийн ялгаатай 2 давхаргат болгон хувааж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг идэвхийлэн дэмжих, боловсролын технологийн үйлчилгээг хувийн хэвшлүүдэд даатгах, ашгийн төлөө төрийн бус өмчийн сургуульд нэг хүүхдийн хувьсах зардал, багшийн мэргэжил дээшлүүлэх зардал зэрэг санхүүжилтийг улсын төсвөөс олгож, хүртээмжийг нэмэх зорилгоор хувийн цэцэрлэгийн хувьсах зардлыг 2 дахин нэмэгдүүлж хуваарилж байгаа зэрэг нь боловсрол дахь тэгш бус байдлыг улам гүнзгийрүүлэх үр дагавартай байна. Гэтэл төрийн өмчийн их сургуульд боловсролын хуулиар олгох ёстой тогтмол зардлыг олгохгүй байх, мэргэжлийн болон техникийн боловсролын сургалтын байгууллагын менежментийг хувийн компаниудад шилжүүлэх, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн бага сургууль байгуулах зэргээр улсын ба хувийн боловсролын салбарын хоорондын хил заагийг бүдэгрүүлэх, боловсролын ирээдүйн санхүүжилтийг эрсдэлд оруулах эрсдэлтэй бодлогуудыг төрийн зүгээс санаачилсаар байна.

3.1. Хувийн хэвшлийн сургууль

Сүүлийн хориод жилд боловсролд нео-либерал зах зээлийн зарчим, хандлага илт нэвтэрснээр боловсрол олгодог хувийн хэвшлийн оролцогчдын тоо эрс нэмэгдсэн дэлхийн хөгжлийн чиг хандлагааас Монгол Улс хоцроогүй юм. [11] 2024-2025 оны хичээлийн жилд 885 ерөнхий боловсролын сургууль боловсрол, сургалтын үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас 180 сургууль (20%) нь хувийн сургууль байна. [12] 2026 онд төрийн бус өмчийн СӨБ, ЕБС-ийн хувьсах зардал нийт 61.6 тэрбум төгрөг байхаар ТЕЗ-ийн саналд (төсвийн хязгаарыг харгалзан 11.3 тэрбум төгрөгөөр хэтрүүлж) тусгажээ.

Боловсролын салбар дахь хувьчлал болон боловсролыг бизнес гэж үзэх хандлага өсөн нэмэгдэж буй нь олон улсын хэмжээнд сэтгэл зовоосон асуудал болж байна. Энэ нь дан ганц хувийн нэг (сайн, муу) сургуулийн

11 Хувийн сургуулийг төрөөс зохицуулах шаардлага, Боловсрол эвсэл, 2018 он

12 Боловсролын салбарын статистик мэдээлэл 2024-2025 он

асуудал биш харин хүүхэд бүрд үнэ төлбөргүй, чанартай боловсрол олгох төрийн хүлээсэн үүрэгт түүний үзүүлэх нөлөө, хувь нэмрийн тухай асуудал юм. Ялангуяа ашгийн төлөө болон төлбөр төлдөг бага дунд боловсролыг өргөжүүлэх нь улс орон олон улсын хэмжээнд хүлээсэн үүргийнхээ дагуу нийтлэг чанартай боловсрол эрх тэгшээр олгоход зориулах нэн хэрэгцээтэй санхүүжилт өөр тийш чиглэхийн зэрэгцээгээр боловсролын тогтолцоонд гадуурхал, тэгш бус байдал улам нэмэгдэх асуудлыг үүсгэж байна.

НҮБ болон хүний эрхийн байгууллагуудын зүгээс ашгийн төлөө хувийн сургууль байгуулахыг зэмлэн буруушааж байна. Хүний эрхийн болон боловсролын чиглэлээр ажилладаг олон улсын байгууллагуудын мэдэгдэл, үйл ажиллагаа дээрх эсэргүүцлийг улам хүчтэй болгож байна. НҮБ-ын Сурч боловсрох эрхийн тусгай илтгэгчид боловсролын хувьчлалын эсрэг санал дэвшүүлсээр байна. Жишээ нь 2015[13] онд “Боловсролыг нийтийн сайн сайхны төлөө үйлчлэхэд хувьчлал хор нөлөөтэй” гэж үзэж байсан бол 2016 онд НҮБ-ын тогтоолоор “Боловсрол ашгийн төлөө, арилжааны хэлбэрийн болсноос гарах аливаа сөрөг үр дагавар”-т анхаарч, боловсролын салбар дахь хувийн хэвшлийнхнийг төрөөс зохицуулахыг уриалсан байна. [14]

Боловсролын ерөнхий хуулийн 18.2.-т “Боловсролын сургалтын байгууллага ашгийн төлөө бус, эсхүл ашгийн төлөө байж болно.” гэж заасан байдаг ч хуульд “ашгийн төлөө”, “ашгийн төлөө бус” зорилго нь хэрхэн ялгагдах, үүнд үндэслэн холбогдох зохицуулалт ямар байхыг тодорхойгүй орхисон. Үүнийг тодотгож байж ашгийн төлөө, эсвэл ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдтэй харьцах зохицуулалт боловсронгуй болох нөхцөл бүрдэнэ. Ялангуяа боловсролын салбарт улсын төсвөөс хувийн хэвшлийн боловсрол сургалтын байгууллагад дэмжлэг өгдөг нь энэхүү зохицуулалтыг нарийвчлах шаардлагыг үүсгэж байгаа билээ. Ерөнхийдөө боловсролын үйлчилгээг ашгийн төлөө хүргэдэг бизнесийн байгууллагад улсын төсвөөс татаас өгөх нь шударга ёс, эрх тэгш байдал, хүний эрхийн зарчмын үүднээс авч үзвэл маргаантай асуудал юм. Мөн энэ нь Үндсэн хуулийн Аравдугаар зүйлд заасан дараах 2 заалттай зөрчилдөнө.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

13 Singh (2015) Report of the Special Rapporteur on the Right to Education http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/342

14 The Global Initiative for Economic, Social, and Cultural Rights has summarised all UNHR bodies’ comments and observations adopted from
September 2014 to June 2017: http://globalinitiative-escr.org/wp-content/uploads/2016/10/GIESCR-CRC_CESCR_CEDAW-synthesis-statements-on-private-actors-in-education.pdf

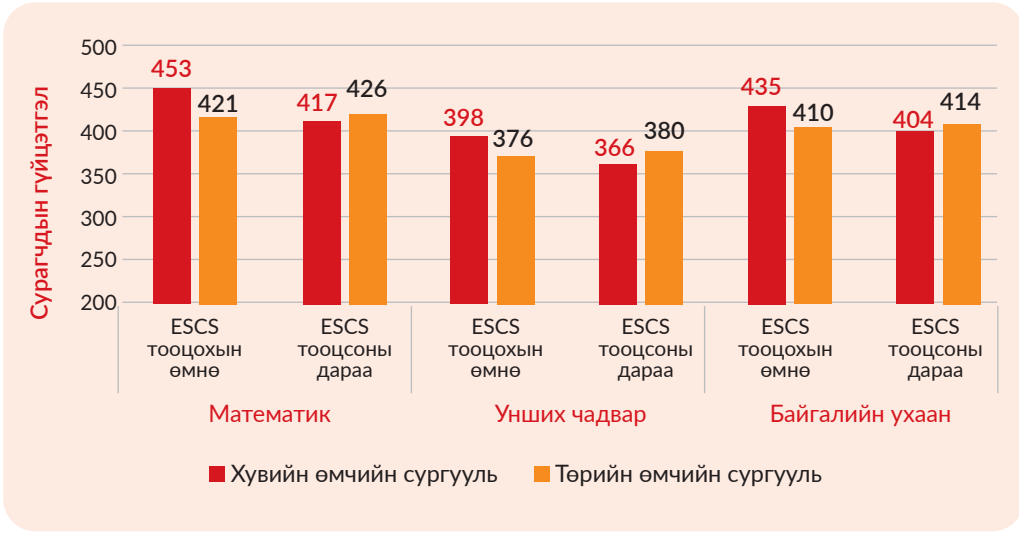
- Монгол Улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлнэ.
- Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ.

Монгол Улсын төр Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц, Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхахын эсрэг конвенцууд, Эдийн засаг нийгэм, соёлын эрхийн Олон улсын пакт зэрэг хүний эрхийн гэрээ, конвенцоор сурч боловсрох эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах, хангах үүргийг хүлээсэн байдаг. “Төрөөс боловсролыг өөрөө хариуцан олгох, сургуулийн тогтолцоог байгуулж хөгжүүлэх үүргийг хүлээсэн байдаг ба энэ үүргээ хувийн оролцогчдод үүрүүлэн үүрэг хариуцлагаасаа чөлөөлөгдөх ёсгүй” гэдгийг Европын Хүний эрхийн шүүх шийдсэн байдаг. Тухайн улсад хувийн сургуулиуд үйл ажиллагаа явуулж байвал тэдгээр этгээдүүдээр нь хүний эрхийн зарчмуудыг мөрдүүлэх нь төрийн үүрэг хэвээр байна. Өөрөөр хэлбэл боловсролд хүнийг аливаа байдлаар ялгаварлан гадуурхахгүй, хүртээмжтэй, нийгмийн шударга ёсонд халгүй байх, тэгш бус байдлыг гүнзгийрүүлэхгүй байх үүргийг хувийн хэвшлийн оролцогчдод үүрүүлж байнга хянаж нягталж байх үүргээ төр биелүүлнэ. Боловсрол бол нийтийн сайн сайхны зүйл (public good) учир боловсрол нийтийн эрх ашигт үйлчлэх ёстой ба хувь хүний болон корпорейт ашиг сонирхолд үйлчлэх ёсгүй.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн ХҮНИЙ ЭРХ, ЭРХ ЧӨЛӨӨ хэмээх Хоёрдугаар бүлгийн Арван зургаадугаар зүйлд “Монгол Улсын иргэн дараах үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдэлнэ:

7/ сурч боловсрох эрхтэй. Төрөөс бүх нийтийн ерөнхий боловсролыг төлбөргүй олгоно. Иргэд төрөөс тавих шаардлагад нийцсэн хувийн сургууль байгуулан ажиллуулж болно; гэж заасан байдаг. Энэ заалтын чухал нь “төрөөс тавих шаардлагад нийцсэн хувийн сургууль”-ийн тухай санаа бөгөөд төрөөс боловсролын үйлчилгээ үзүүлэгч хувийн оролцогчдод минимум стандарт тавьж, хангуулах, хянах, зохицуулах тухай асуудлыг хүний эрхийн хувьд зөвшөөрсөн гэсэн үг. Тиймээс хуулиар бүх шатны сургуулийг байгуулахад тусгай шаардлагууд тавьж, хангасан тохиолдолд байгуулан ажиллуулах тусгай зөвшөөрлийг тодорхой хугацаагаар олгож, шаардлага хангасан тохиолдолд сунгаж, эс бөгөөс цуцалдаг эрхийг төрийн захиргааны төв байгууллага болох Боловсролын яаманд өгсөн байдаг ч хувийн сургуулиудад хяналт тавьж чадахгүй байна.

2022 оны PISA үнэлгээгээр хувийн сургуулийн сургалтын чанар улсын сургуулийн сургалтын чанараас доогуур үзүүлэлттэй гарсан нь төр үүргээ биелүүлж хувийн сургуульд суралцаж байгаа хүүхдүүдийн чанартай боловсрол эзэмших эрхийг хамгаалан хувийн сургуулиуд бодлогоор зохицуулж, сургуулийн орчин, нөхцөл, сургалтын чанарт хяналт тавих шаардлагатай.

Диаграм 3. ПИСА 2022 хувийн болон төрийн өмчийн сургуулийн сурагчдын гүйцэтгэл

3.2. Төр хувийн хэвшлийн түншлэл

3.2.1 Боловсрол дахь технологийн нэвтрэлт

Боловсролын технологийн салбар үүсэж, улмаар сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, түгээн дэлгэрүүлэх, сургалтын менежментийн систем, хэлний хэрэглээний программууд, өргөтгөсөн болон виртуал бодит байдал, ганцаарчилсан сургалт, шалгалт зэрэг үйл ажиллагаанд ихээхэн анхаарал хандуулах болжээ. Сүүлийн үед хиймэл оюун ухааны хөгжил, ололт амжилт нь боловсролын технологийн хэрэгслүүдийг улам сайжруулж, боловсролын салбар дахь хүний оролцоог орлох магадлалтай гэж таамаглахад хүргэж байна.

Гэвч Монгол Улсын мэдээллийн технологийн салбарын өрсөлдөх чадвар дэлхийн дунджаас доогуур, мэдээллийн технологийн боловсрол, судалгаа,

инновацын чадавх сул, цахим технологийн нэвтрүүлэлт, хэрэглээний түвшин хангалтгүй, өгөгдөлд шинжилгээ хийх, ашиглах чадавх хомс, Засгийн газар болон хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагаа сул байгааг Дэлхийн дижитал өрсөлдөх чадварын 2024 оны тайланд илтгэжээ. [15] 2025 онд Боловсрол эвслийн зүгээс ЕБС дахь технологийн хэрэглээтэй холбоо зардалд мониторинг хийхэд хэдийгээр интернет үйлчилгээний чанар, хүртээмж сайжрах хандлагатай байгаа ч ихэнх сургуулийн багш, сурагчид өөрсдөө дата авч холбогдох шаардлагатай байгаа хэвээр байна. Илүү ноцтой нь сургуулийн байршил, хичээлийн байрны тоо зэргээс шалтгаалж сургуулиудын интернет үйлчилгээний хүртээмж, чанар ялгаатай байна.

Мөн лицензийн төлбөртэй олон улсын хөтөлбөрийн платформуудыг хичээл, сургалтын үйл ажиллагаандаа ашиглахад цахим анги, таблет болон нөүтбүүкийн хүрэлцээ, хангамж муу, интернетийн хурд удаан байсаар байгаа нь тэгш бус байдлыг улам гүнзгийрүүлэх эрсдэлтэй байгааг илрүүлсэн. Сургууль дээр хийсэн мониторингийн дүнгээс харахад цахим хэрэглээний зардлын төсөв өгдөг болсон нь сайшаалтай ч хэрэглээ их байгаа тул хүрэлцээ тааруу, суралцагчийн тооноос хамаарч төсөв ирж байгаа тул цөөн сурагчтай сургуулиудын хувьд төсвийн хүрэлцээ илүү муу байна. Мэдээллийн технологийн мэргэжлийн ажилтан сургуульд байдаггүй нь интернет, дотоод сүлжээ, цахим тоног төхөөрөмжийн ашиглалттай холбоотой асуудлыг үр дүнтэй шийдвэрлэж чадахгүй байхад нөлөөлж байна. Таблет, нөүтбүүк, хромбүүк зэрэг цахим тоног төхөөрөмжийн хүрэлцээгүй байдлаас болж хэрэгслүүдийг цахим ангидаа төвлөрүүлсэн байдаг бөгөөд тоног төхөөрөмжийг ямар ч ариутгал, нөхөж сэлбэх байтугай цэнэглэх боломж ч олгохгүй ашиглаж байгаа нь тэдгээрийн ашиглалт, эдэлгээнд мөн сөргөөр нөлөөлж байна.

Цахим хэрэглээний зардлын төсвийг зарцуулах удирдамж, чиглэл тодорхойгүй байх, сургуулийн байршил, хичээлийн байрны тоо зэргээс шалтгаалж сургуулиудын интернет үйлчилгээний хүртээмж, чанар ялгаатай байх, Сургалтын удирдлагын мэдээллийн систем /СУМС/-ийн ашиглалт тааруу, боломжуудыг бүрэн ашиглаж чадахгүй байх зэрэг төсвийн зарцуулалтын үр ашгийн асуудал тулгамдаж байна. [16]

Ерөнхий боловсролын сургуулиудад сургалтын хөтөлбөрийн хэрэгжилт, чанарыг сайжруулах зорилгоор 670 сургуулийн бага ангийн 341.950[17]

15 Олон улсын менежмент хөгжлийн институт/Дэлхийн өрсөлдөх чадварын төв, Дэлхийн цахим өрсөлдөх чадварын эрэмбэ, 2024. Цахим хуваагдал: Эрсдэл ба боломж, 147 дахь тал. Мөн тус бүлгийн “Иргэдийн цахим боловсрол, цахим ур чадвар” хэсэг

16 “ЕБС-ийн цахим хэрэглээ, нөхөн хангалтын төсвийн зарцуулалт” тайлан, “Бүх нийт боловсролын төлөө” иргэний нийгмийн үндэсний эвсэл, МБШУҮЭХ, 2025

17 БЕГ, 2024-2025 оны хичээлийн жил

суралцагч 7 хоногт нэг удаа ЭДҮТЭН математикийн цахим систем дээр хичээллэж байна. Боловсролын үнэлгээний төвөөс[18] 2024 оны 5 дугаар сард цахим системийн хэрэгжилтийн үр дүнгийн үнэлгээг үндэсний сургалтын хөтөлбөрт үндэслэн хийж, оношлох үнэлгээтэй харьцуулахад сурагчдын даалгаврын гүйцэтгэл хувьд III анги 13.86%, IV анги 16.15% ахицтай болохыг дүгнэсэн байна. Эдүтэн платформд улсын төсвөөс 2023 онд 857,396,628 төгрөг, 2024 онд 1,472,946,096.08 төгрөг (суралцагч нэг бүрд 2.99 евротой тэнцэх зардал) зарсан гэж БЯ мэдээлэл өгсөн. Мөн бусад сургалтын платформуудад 2022-2024 онд нийт 19.2 тэрбум төгрөг буюу боловсролын салбарын урсгал зардлын 0.1-0.3% зарцуулагдсан бол

- Пийрсон англи хэл: 2023-2024 оны хичээлийн жилд 4,780,478,181 төгрөг, 2024-2025 оны хичээлийн жилд 2,860,792,000 төгрөг
- Сураад. мн: 2022-2024 онд 888,146,225 төгрөг
- LMS, SMS: 2022-2024 онд 8.3 тэрбум төгрөг

Манай судлаач олон улсын платформуудын зардлын дунд хугацааны тооцоог хийж үзэхэд дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 1. Боловсролд ашиглагдаж буй цахим платформд улсын төсвөөс олгож буй хэмжээ

Хөтөлбөр платформ	Хамрагдах сурагчийн тоо	Шаардагдах төсвийн төсөөлөл
Эдүтэн	343,289	3,765,104,016.26
Пийрсон	588,093	6,469,023,000.00
Сураад.мн	378,469	8,721,738,807.20
LMS/SMS	-	2,766,666,666.67
Нийт		21,722,532,490.12
Боловсролын салбарын урсгалд зардалд эзлэх хувь		0.65%

Өнөөдрийн анги танхим, багш, сурах бичиг, хүүхдүүдэд зарцуулахын оронд хүртээмжгүй технологид зарцуулсан хөрөнгө нь дэлхий дахины боловсролын зорилт болох ТХЗ-4-т хүрэх замаас улам бүр хазайлгаж болзошгүй гэж Боловсролын дэлхийн хяналт үнэлгээний тайлан анхааруулж байна.

Хиймэл оюуны бэлэн байдал гэдэг нь төрийн зүгээс хиймэл оюуныг бүх нийтийн сайн сайхны төлөө, хариуцлагатай бөгөөд ёс зүйтэйгээр ашиглах

18 ЭДҮТЭН платформыг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой оношлох болон үр дүнгийн үнэлгээний харьцуулсан тайлан, БҮТ, 2024 он, (Тус үнэлгээнд үндэсний хэмжээнд нийт 646 орчим сургуулийн ойролцоогоор 126661 суралцагч хамрагдсан)

чадавхыг илэрхийлдэг. Монгол Улс хиймэл оюуны бэлэн байдлын хувьд “тогтолцоо бүрэлдэх” түвшинд байна. [19] Тухайлбал, бодлогын чиглэл, дэд бүтцийн хөгжил, өгөгдлийн засаглал зэрэг суурь нөхцөлүүд бүрдсэн хэдий ч стратегийн уялдаа холбоо, байгууллагын чадамж, ёс зүйн хяналтын тогтолцоо хангалттай хөгжөөгүй байна. Цахим хөгжилд чиглэсэн зорилго, тэмүүлэл нийгэмд өсөн нэмэгдэж байгаа ч хүний нөөцийг бэхжүүлэх, хөдөө, орон нутгийн интернэт холболтыг өргөжүүлэх, ёс зүйн болон хамгаалалтын тогтолцоог бүрдүүлэх, мөн дижитал технологийн хүртээмжтэй засаглалыг хангах зэрэг шийдвэрлэх шаардлагатай сорилтууд байсаар байна.

ИНБ-ын хувьд цахим шилжилт нь хүн төвтэй байж, технологи нь нийгмийн бүхий л хэсгийг дэмжиж, хэнийг ч хөгжлөөс орхигдуулахгүй, хүн бүрийн оролцоог нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн байх шаардлагатай гэж үздэг. Үүний тулд хиймэл оюуныг хэрхэн ашиглах, ямар чиглэлээр хөгжүүлэхийг тодорхойлох үйл явцад иргэд, багш сурган хүмүүжүүлэгчид, энтрепренёрүүд болон төрийн албан хаагчдын оролцоог өргөн хүрээнд хангаж, технологийн үр өгөөжийг хүн бүрд тэгш хүргэх нь нэн чухал юм.

3.2.2 Хотхоны бага сургууль буюу бага төлбөртэй хувийн сургууль[20]

Монгол Улс боловсролын хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, ачааллыг бууруулах зорилгоор хотхоны сургууль нэрийдлээр “бага төлбөртэй” гэх хувийн сургуулиуд байгуулах, төр болон хувийн хэвшлийн түншлэл нэрийн дор төрийн өмчийн техникийн болон мэргэжлийн сургуулийг сургуулиудыг хувийн хэвшил удирдаж ажиллуулах, эсвэл хувийн сургуульд төрөөс татаас олгох, төрийн болон хувийн хэвшлийн хоорондох хамтын ажиллагааны янз бүрийн хэлбэр, тухайлбал хувийн сургуулийн менежментийн туршлагыг улсын сургуульд нэвтрүүлэх төсөл хэрэгжүүлэх, технологийн компаниудад боловсролын зарим үйлчилгээг гэрээгээр шилжүүлэх зэрэг хэлбэрээр төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн загвар хэрэгжиж байна. Дэлхийн банктай хамтран сургуулийн барилгыг барьж, засвар үйлчилгээг хариуцах хэлбэрийн төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)-ийн томоохон төсөл төлөвлөлтийн шатандаа явж байна.

Боловсролын салбар дахь төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн сурагчдын сурлагын амжилт эсвэл сургалтын арга зүйн шинэчлэл зэрэгт үзүүлэх нөлөөний нотолгоо тодорхойгүй хэвээр байна. Боловсролын тогтолцооны үр дүн, үр ашгийг дээшлүүлэхэд ТХХТ-ийн гүйцэтгэх үүрэг нь уг түншлэлийг дэмжигчдийн гол аргументуудын нэг байсаар ирсэн хэдий ч эдгээр тал дээр

19 Монгол Улсын хиймэл оюуны бэлэн байдлын үнэлгээ, НҮБХХ, Монгол Улсын Цахим хөгжил, инновац, харилцаа холбооны яам, 2025

20 Олон улсад Low fee private school гэдэг.

үзүүлэх нөлөөллийн талаарх нотолгоо нь зөрчилтэй үр дүнг харуулж байна.

Боловсролын салбар дахь хувийн хэвшлийн эдгээр хэлбэрүүд өргөжсөнөөр сурч боловсрох эрхийг зөрчихөд хүргэж, бүх нийтээр тэгш шударга, чанартай боловсрол эзэмшихэд илэрхий саад тотгор учруулдаг. [21]

Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл нь зарим улсад бага, дунд боловсролын хүртээмжийг өргөжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулсан хэдий ч, ихэнх тохиолдолд энэ нь боловсролын тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлэх замаар хэрэгжсэн байдаг.

Боловсролын салбар дахь ТХХТ-тэй холбоотой гол асуудлууд нь нийгмийн эмзэг бүлгийн сурагчдад ялгаварлан гадуурхах шинэ хэлбэр эсвэл боловсрол эзэмшихэд саад тотгор нэмж үүсгэх, түүнчлэн үндэсний боловсролын тогтолцооны нийгмийн хуваагдал, давхраажилтыг улам гүнзгийрүүлэх эрсдэлтэй холбоотой байдаг. Боловсролын салбарт хувьчлал болон зах зээлд чиглэсэн бодлогыг удаан хугацаанд дэмжиж ирсэн Дэлхийн банк хүртэл хувийн хэвшлийн оролцоог өргөжүүлэх нь “урт хугацаанд үр дүнтэй төрийн сургуулийн тогтолцоог дэмжих улс төрийн дэмжлэгийг сулруулж болзошгүй” гэдгийг өөрийн тайландаа дурджээ.

Ялангуяа боловсролын үйлчилгээг шууд үзүүлэхэд төрийн бус хэвшлийн гүйцэтгэх үүрэг нэмэгдэхийн хэрээр, хувийн хэвшлийн үйл ажиллагаа нь тэгш байдал зэрэг боловсролын тогтолцооны түвшний зорилтуудад сөргөөр нөлөөлөхөөс сэргийлэхүйц засаглал, зохицуулалтын зохих тогтолцоог бүрдүүлэх шаардлагын талаарх ойлголт мөн өсөн нэмэгдэж байна.

3.2.3 Гүйцэтгэл/үр дүнд суурилсан санхүүжилтийн механизм

Сангийн яам төсвийн шинэчлэлийн хүрээнд үр дүнд суурилсан санхүүжилтийн тогтолцоог Боловсролын яаманд нэвтрүүлэх ажлын хүрээнд Боловсролын үнэлгээний төвөөс 2022 оны 5 дугаар сард багш нарын гүйцэтгэлийн үнэлгээг улсын хэмжээнд анх удаа зохион байгуулж эхэлснээс хойш энэхүү бодлогыг тасралтгүй хэрэгжүүлж байна.

Багшийн “нэмүү оролцоо”-г бодитоор ба шударгаар үнэлж, “тоогоор илэрхийлж”, бусад хүчин зүйлсээс (сурагчийн хичээл зүтгэл, ар гэрийн дэмжлэг, сургуулиас гадуурх төлбөртэй давтлага гэх зэрэг) ялган тооцож чадахгүй байгааг судлаачид онцолж байна. Гүйцэтгэлийн үнэлгээг нэвтрүүлэхээс өмнө үр дүнг нь хэрхэн хянаж, ямар аргачлалаар үнэлж, бодлого зорилгоо биелүүлж буй эсэхийг хэрхэн олж харах вэ гэдгийг тодорхойлолгүй үнэлгээг хэрэгжүүлсэн нь бодлогын алдаа юм.

Үр дүнд суурилсан санхүүгийн хүрээ нь боловсролын нарийн төвөгтэй үр

21 Хувийн сургуулиудыг төрөөс зохицуулах шаардлага, Боловсрол эвсэл 2018

дүнг шалгалтын оноо гэх мэт нарийн хэмжүүр болгон бууруулдаг; тэдгээр нь өндөр гүйлгээний зардал, нарийн төвөгтэй гэрээний зохицуулалт, олон зуучлагчийг хамардаг бол нарийн хэмжигдэхүйц үр дүнд анхаарлаа төвлөрүүлдэг нь бодлогын тэргүүлэх чиглэл болох тэгш байдал, хүртээмж, системийг бэхжүүлэхээс холдуулах эрсдэлтэй гэдгийг олон улсад судлаачид анхааруулж байна.

“Гүйцэтгэлийн үнэлгээ” бодлогын хэрэгжилтийн үр дүнд боловсролын байгууллагын санхүүжилт болон багш нарт олгож буй цалингаас гаднах урамшуулал, нэмэлт олговор харилцан адилгүй болж, төсвийн хуваарилалт боловсролын байгууллага, багш нарт харилцан адилгүй олгогдож байгаа нь эрсдэлтэй.

Гүйцэтгэлийн үнэлгээнд сурагчдын шалгалт өгсөн үзүүлэлт, эцэг эхийн сэтгэл ханамж, сургуулийн удирдлагын үнэлгээ зэрэг шалгуур үзүүлэлтүүд байдаг ч тухайн багшийн ажлын ачаалал, хөдөлмөрийн нөхцөл, ажлын цагийн багтаамж, анги дүүргэлтийн ялгаатай байдал, анги танхим дахь ялгаатай хэрэгцээтэй хүүхдийн тоо, тухайн ангийн сурагчдын нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдал зэрэг маш олон хүчин зүйлсийг авч үздэггүй. Үүнээс улбаалан багш нарын дунд ч үнэлгээг эсэргүүцэх, бодит бус гэж үзэх нь түгээмэл буюу үнэлгээний нэр хүнд, ач холбогдолд сөргөөр нөлөөлж байна. Ижил шалгуураар ажлаа шалгуулж байгаа ч ажиллаж буй сурагчдын нөхцөл байдал, сургуулийн төсөв санхүүжилт, удирдлагын дэмжлэг эрс ялгаатай байдгийг багш нар илэрхийлж байна. Цаашлаад үнэлгээний багаж бодитой бус байгаа гэж үзэх, багш нар үнэлгээг эсэргүүцэх, хууран мэхлэх оролдлого хүртэл гаргаж байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

IV БОДЛОГЫН САНАЛ

1. Боловсролын салбарын санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх, 2030 он хүртэл тогтвортой хадгалах

- Боловсролын салбарын төсвийн улсын төсөвт эзлэх хувийг нэмж, Инчоны тунхаглалд (2015) заасны дагуу төсвийн зардлын 20%-иас доошгүй, ДНБ-ий 6% –иас доошгүй[22] хэмжээнд жил бүр хүргэж, 2030 он хүртэл тогтвортой хадгалах,
- Хөгжингүй орнууд нэг суралцагчид 6-15 насанд нь өсөн нэмэгдэх дүнгээр дунджаар 91,132 ам. доллар зарж байхад Монгол Улс 12,576 ам, доллар зарж байгааг анхаарч, нэг суралцагчид ногдох зардлыг эрчимтэй нэмэгдүүлэх замаар боловсролын чанарыг сайжруулах,
- Сургууль, цэцэрлэгийг санхүүжүүлж байгаа нэг суралцагчид ногдох хувьсах зардлын хэмжээг Боловсролын ерөнхий хуулийн 24 дугаар зүйлийн 1.7 дугаар заалтын дагуу 2 жил тутам дорвитой нэмэгдүүлэн тогтоож байх
- Боловсролын төсвийн шинэчлэлийн бодлогыг тогтвортой үргэлжлүүлэх санхүүжилтийг хуваарилах, ялангуяа сургууль, цэцэрлэгүүдийн өдөр тутмын сургалтын үйл ажиллагааг хангалттай санхүүжүүлэх түвшинд хүргэтэл Эдийн засаг, хөгжлийн болон Сангийн яамд төсвийн шинэчлэлийн бодлогын залгамжийг хадгалахад үүрэг хүлээх
- Монгол Улсын боловсролын салбарын зардлыг өндөр болгодог халаалт дулааны, дотуур байрны зардал, гадаад оронд сургах тэтгэлэг зэрэг онцлог байдлыг харгалзан судлаачдын санал болгосноор боловсролын салбарын санхүүжилтийг улсын төсвийн 20%-иас доошгүй байхаар хуульчлах,
- Төсвөөс сургууль дээрх хөгжлийн үйл ажиллагаа, хөтөлбөрийг санхүүжүүлэх нэмэлт тэтгэлэг олгох, зарим тохиолдолд жижиг тэтгэлэг хэлбэрээр дэмжлэг шаардлагатай орон нутаг эсвэл суралцагчид зориулан олгох
- Боловсролын санхүүжилтийн бодлого, хөтөлбөрүүдээр дамжуулан нийгэм-эдийн засгийн статус доогуур өрхийн суралцагчид болон

22 Ослогийн тунхаглал (2008)

тэдний гэр бүлийг мөнгөн хэлбэрээр (жишээ нь: тэтгэлэг) болон төлбөр (жишээ нь: сургалтын төлбөр)-өөс чөлөөлөх байдлаар тусгайлан чиглэсэн дэмжлэг үзүүлэх.

- Сургалтын үйл ажиллагааны шууд зардал буюу боловсролын чанарт нөлөөлөх санхүүжилтийг танахгүй, бууруулахгүй байх:
  - Хичээл практикийн зардал
  - Багшийн мэргэжлийн тасралтгүй хөгжил
  - Багшийн цалин хөлс, ажлын нөхцөл
  - Ялгаатай хэрэгцээтэй суралцагчдын суралцахуйд тулгарах саадыг арилгах болон суралцахуйг дэмжих тогтолцоо, үйлчилгээ
  - Хөтөлбөр, сурах бичиг, сургалтын нөөц, хэрэглэгдэхүүн
  - Багш – бэлтгэл, мэргэжлийн тасралгүй хөгжил
  - Хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчдын боломжит тохируулга, дэмжлэгийн тогтолцоо, үйлчилгээ
  - Боловсролын орчныг хүүхэд бүрд хүртээмжтэй болгох хөрөнгө оруулалтын зардал
- Хүүхэд бүрт хүрч үйлчилдэг улсын сургууль, цэцэрлэгээ бэхжүүлэх төсвийн хуваарилалт хийх, өндөр зардалтай түсгай сургууль, цэцэрлэг нэмж барьж байгуулахгүй байх
- Боловсролын чанарыг бүхэлд нь чанаржуулж, суралцагчдыг дэлхийн өрсөлдөөнт хөдөлмөрийн зах зээлд амжилттай нэвтрэх бэлтгэлийг илүү сайн хангахад түлхэц болох, Монгол Улсын Сурлагын Амжилтын Олон Улсын Үнэлгээ (PISA)-ний дундаж оноог ЭЗХАХБ-ын (ЭЗХХАБ) дунджаас давуулах боломж олгохын тулд сурагчдын нийгэм-эдийн засгийн байлаас үүдэлтэй сурлагын амжилтын ялгааг багасгах зорилтот хөрөнгө оруулалт хийх[23]

2. Улсын төсвийн хэмжээг нэмэгдүүлэх

- Эдийн засгийн чадавх, орлогын хэмжээг харгалзан ялгаатай хувь хэмжээгээр шаталсан татвар ногдуулах замаар төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх, улмаар төсвийн алдагдал, өрийн дарамтын ачааллыг бууруулах,
- Нийтийн ашиг сонирхлын зорилгоор боловсрол, эрүүл мэнд, дэд бүтэц зэрэг нийгмийн хөгжлийн салбаруудад төсвийг тэгш, үр нөлөөтэй зарцуулах замаар эдийн засгийн өсөлтийн үр өгөөжийг нийт хүн амд тэгш, хүртээмжтэй хуваарилах боломжийг нээх
- Хувь хүний орлогын албан татвар болон онцгой албан татварын

23 2028 он гэхэд боловсролын салбарын үр ашиг 65.7 хувиас 86.1 хувь болж нэмэгдэх боломжтой бөгөөд нийгэм-эдийн засгийн бүлгүүдийн доод 40 хувьд хамаарах сурагчид 20 хувийг эзэлж буй дээд бүлгийнхтэй ойролцоо амжилтад хүрэх боломжтой хэмээн тооцоолж байна. Дэлхийн банк, 2025 он

орлогын төвлөрүүлэлт сул гүйцэтгэлтэй байгааг анхаарч, татварын орлогыг бүрэн төвлөрүүлэх арга хэмжээ авах

- Тамхи болон согтууруулах ундааны онцгой албан татварыг нэмэгдүүлэх, ингэснээр архи, тамхины хэрэглээг бууруулах, холбогдох өвчлөл, нас баралтыг багасгах, мөн боловсролын салбарыг санхүүжүүлэх төсвийн нэмэлт орлогын эх үүсвэрийг бий болгох
- Чинээлэг өрхүүдэд илүү үр өгөөжтэй байдаг нэмүү өртгийн албан татварын чөлөөлөлт, эсвэл татварын хувийг бууруулах зэрэг бодлогын арга хэлбэрээс татгалзах
- Татварын өр томоохон асуудал болоод байгааг хүлээн зөвшөөрч, торгуулийг шударгаар ногдуулан, татварын өрийн удирдлагыг бэхжүүлж, маргаан шийдвэрлэх болон эрсдэлд суурилсан аудитыг сайжруулснаар татварын даган мөрдөлтийг сайжруулах
- Татвараас зайлсхийх, ялангуяа үндэстэн дамнасан корпорациуд, үндэсний томоохон аж ахуйн нэгж татвараас санаатайгаар зайлсхийх, төрийн албан хаагчдыг хахуульдах замаар татварын төлөх хэмжээг багасгах, эсвэл эсрэгээрээ эдгээр аж ахуй нэгжүүдийг дэмжих, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах зорилгоор төрөөс татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг сэдэлжүүлэлт нь татварын орлогыг багасгаж, улмаар боловсролын салбарын санхүүжилтийг багасгах нөхцөл болж байгааг таслан зогсоох

3. Боловсролын төсвийн мэдрэг байдлыг дээшлүүлэх

- Тэгш байдлыг нэмэгдүүлэх үүднээс хувийн сургуулиудад чиглэсэн нэг сурагчид ногдох төрийн санхүүжилтийг нийгэм-эдийн засгийн хувьд эмзэг бүлэгт хамаарах хүүхдүүдэд зориулан, улсын сургуулиудад тулгарч буй нөөцийн дутагдлыг нөхөхөд шилжүүлэн ашиглах, Хувийн сургуулиудын төрөөс авч байгаа бага санхүүжилт нь өндөр орлоготой өрхийн хүүхдүүдэд очиж байгаа тул төрийн санхүүжилтийг нийгэм эдийн засгийн бүлгийн доод 40 хувьд багтах хүүхдүүдийн цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуульд чиглүүлснээр жил бүр 60 тэрбум төгрөг (ойролцоогоор 17.3 сая ам. доллар) хэмнэгдэх боломжтой.
- Боловсролын ялгаатай хэрэгцээ – одоогийн санхүүжилтийн тогтолцоонд хөгжлийн бэрхшээлтэй байдлыг анхаарч үзэж байгаа хэдий ч хангалтгүй байна. Хэдийгээр эрхзүйн хувьд нөхцөл нь бүрдсэн боловч тусгай сургуулийн суралцагчдад энэ боломж хүрч, ердийн сургуульд суралцаж байгаа хүүхдүүдэд хүртээмжтэй биш хэвээр байна.

- Тухайн сурагчийн эх хэл – Зөвхөн Баян-Өлгий аймагт суралцаж байгаа казак хүүхдүүдээс гадна хэлний цөөнх тува хүүхэд, дохионы хэлээр суралцаж байгаа суралцагчийн хувьд сурах эрхээ эдлэхэд шаардагдах зардлуудыг гаргах санхүүжилтийг тусгайлан тогтоох
- Боловсролын санхүүжилтийн бодлого, хөтөлбөрүүдээр дамжуулан суралцагчид болон тэдний гэр бүлийг мөнгөн хэлбэрээр (жишээ нь: тэтгэлэг) болон төлбөр (жишээ нь: хоолны төлбөр)-өөс чөлөөлөх байдлаар тусгайлан чиглэсэн дэмжлэг үзүүлэх.
- Сурлагын хоцрогдолтой аймгуудад багш-сурагчийн харилцаа, хамтын ажиллагааг сайжруулж, сургалтын үргэлжлэх хугацааг уртасгаж, бүс нутгийн боловсролын ялгааг бууруулахад дэмжлэг үзүүлэх
- Монгол Улс бүх 5 настай хүүхдийг улсын цэцэрлэгийн бэлтгэл ангид хамруулахыг эрхэмлэж, цаашид нийгэм, эдийн засгийн бүлгийн доод 40 хувьд хамаарах 3-4 настай хүүхдийн хамрагдалтыг нэмэгдүүлэхийг зорих
- Нэг хүүхдэд ногдох хувьсах зардлын дундаж норматив, түүний бүрэлдэхүүн, хувьсах зардлын байршил, хэв шинж, хүүхдийн тооноос хамаарсан өсөн нэмэгдэх итгэлцүүрийн тооцоолол, аргачлалыг тасралтгүй сайжруулах
- Боловсролын санхүүжилтэд орон нутгийн, сургууль цэцэрлэгийн, болон суралцагчийн онцлогийг тусган илүү нарийвчлах:
  - Сургуулийн/орон нутгийн онцлог
  - Суралцагчийн/гэр бүлийн онцлог
  - Орхигдсон, гадна үлдсэн/орхигдох, үлдэх магадлалтай бүлгүүдийн сурч боловсрох эрхийг дэмжихэд чиглэсэн санхүүжилт
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тэгш хамран сургах чиглэлээр, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд шаардлагатай тохируулгын зардлыг төсөвт хувьсах зардлаас гадна нэмэлтээр сургууль, цэцэрлэг бүрт тусгах, эсвэл аймаг дүүргийн Боловсролын газарт нэмэлтээр тусгах
- Амьжиргааны түвшнээс доогуур орлоготой өрхийн суралцагчдын боловсролын шууд бус зардлыг даах, тэдэнд тулгамдаж байгаа санхүүгийн саад тотгорыг илрүүлж, арилгах арга хэмжээг авах
- Дотуур байранд амьдарч байгаа суралцагчид – малчдын хүүхэд 24 цагаар 9 сар амьдарч байгааг тооцон, хүүхдийн суралцах, хөгжих, хамгаалуулах эрэлт хэрэгцээг хангах үйл ажиллагааг нэмэгдүүлэхэд шаардлагатай санхүүжилтийг хуваарилах
- Асрамж, халамжийн газар, сургалт хүмүүжлийн тусгай байгууллагад

зэрэг хүүхэд олноор байрлан амьдарч байгаа газруудад цахим тоног төхөөрөмж, интернет, датагаар хангаж, суралцахуйн хоцрогдол үүсэх эрсдлээс сэргийлэх

4. Боловсролын санхүүжилтэд тавих хяналт

- Сургалтын байгууллагын санхүүжилт, төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэлд тавих хяналтыг хамааралтай талуудад шилжүүлэх, ялангуяа эцэг эхийн гүйцэтгэх үүргийг илүү хүчтэй болгох, төсөвт оролцох оролцоог утга учиртай болгох
- Салбарын яамны зүгээс өрхийн боловсролд зарцуулж байгаа зардлын[24] хэмжээг жил бүр тооцоолон, боловсролын хүртээмжид нөлөөлөх нөлөөг хянаж байх,
- Гүйцэтгэлийн үнэлгээний санхүүжилтийн боловсролын эрх тэгш байдалд үзүүлэх нөлөөг тогтмол үнэлж хянаж байх,
- Төсвийн хагас бие даасан байдалд шилжих шинэчлэлийн хэрэгжилтийн үнэлгээг тогтмол хийж, хийдэл, саадыг арилгаж, сайжруулах

Салбарын яамны түвшинд:

- Боловсролын салбарт хөгжлийн албан ёсны тусламжаар хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрийн санал боловсруулах, хяналт тавих эрхийг ИНБ-уудад олгох
- Боловсролын сайдын хөтөлбөр, арга хэмжээнд санал, зөвлөмж өгөх, хэрэгжилтэд хяналт тавих механизмыг бий болгох
- Төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн аудитын тайланг сонсох, хэлэлцэхэд ИНБ-уудыг оролцуулах
- Боловсролын салбарын төсвийн төслийг Сангийн яаманд хүргүүлэхээс өмнө болон УИХ-д өргөн барихын өмнө танилцуулж, иргэний нийгмийн байгууллагууд, үйлдвэрчний эвлэлийн холбооноос санал авдаг, зөвлөлддөг байх
- Салбарын хамтын хэлэлцээрт тусгасан зардлуудыг жил бүрийн төсөвт тусган хэрэгжилтийг хангах

Орон нутгийн түвшинд (аймаг, орон нутгийн түвшинд):

- Аймаг, нийслэл, дүүргийн төсвийн санал, хуваарилагдаж ирсэн төсвийн хуваарилалт, зарцуулалтад хяналт тавих эрхийг иргэний нийгмийн байгууллагад төсвийн хамт шилжүүлэх
- Орон нутгийн төсвөөс олгож буй байр ашиглалтын тогтмол зардал, урсгал засварын зардалд хяналт тавих эрхийг иргэдэд олгох

24 Household expenditure on education

UIH.MN СУДАЛГААНЫ САН

- Хүүхэд бүрийн сурч боловсроход саад болж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлох, арилгах нөхцөлийг бүрдүүлэхдээ иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтрах, Боловсролын шинэ хуулийг хэрэгжүүлэх,
- Орон нутгийн түвшинд сургуулийн барилга байгууламж, түүний ашиглалт, урсгал засварын байдалд хөндлөнгийн үнэлгээ хийж, зөвлөмж хүргүүлэх ажлыг иргэний нийгмийн байгууллагуудаар гэрээлэн гүйцэтгүүлэх
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 15.1-д заасан сургалтын орчныг бүрдүүлэхэд зориулж орон нутгийн төсөвт тодорхой зардлыг тусгаж, гүйцэтгэлийг хянах эрхийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, эцэг эхчүүдийн байгууллагад өгөх
- Хос хэлний боловсролын бодлогыг чиглэлийн хэрэгжилтийн жил тутмын үнэлгээг ИНБ-уудаар гүйцэтгүүлэх
- Боломжит тохируулга, дэмжлэгийн тогтолцоо, үйлчилгээний санхүүжилтийн төлөвлөлт, зарцуулалтад хяналт тавих эрхийг Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эхчүүдийн байгууллагад гэрээлэн гүйцэтгүүлэх

Сургалтын байгууллагын түвшинд:

- Хэрэгжүүлж буй төсөл, хөтөлбөрийн хөрөнгө, санхүү, өөрийн үйл ажиллагаанаас олсон орлого, сургууль хөгжүүлэх сангийн зарцуулалтыг хянах эрхийг үйлдвэрчний эвлэлийн хороо, эцэг эхийн байгууллагад олгох
- Сургууль дахь хичээл практик, урсгал засварын зардал, хөгжлийн бэрхшээлтэй ба үндэсний цөөнх хүүхдэд өгөх нэмэлт санхүүжилтийн төсөвлөлтөд багш нарын ба эцэг эхийн байгууллагыг оролцуулах, зарцуулалтад хяналт тавих эрхийг иргэний нийгмийн байгууллагуудад олгох
- Сургалтын тоног төхөөрөмж, үдийн цай, дотуур байрны хүүхдийн хоол, зөөлөн эдлэл, халаалт түлш зэрэг худалдан авалтын үйл явцыг тодорхой болгох, худалдан авалтын үе шатанд, ялангуяа хяналт тавихад эцэг эх, иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөллийг нэмж оруулах
- Боловсролын байгууллага ба үйлдвэрчний эвлэлийн хороодын хооронд байгуулсан хамтын гэрээний заалтуудын дагуу зардлуудыг төсөвт тусган хэрэгжилтийг хангах
- Төсвийн хагас бие даасан байдлын шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх үүднээс төсвийн шууд захирагч нарын санхүүгийн удирдлага, менежментийн ур чадварыг сайжруулах арга хэмжээ авах, төсвийн удирдлагын алхамчилсан удирдамж чиглэл боловсруулж өгөх,

ШИЛЖИН СУДАЛГААНЫ

“Бүх нийт боловсролын төлөө!” Иргэний нийгмийн үндэсний эвслийн ТУНХАГ

Боловсрол нь хүн бүрийн өдөр тутмын амьдралд, насан турш нөлөөлөх үндсэн эрх, хүний хөгжлийн түлхүүр бөгөөд иргэн бүрт чанартай боловсрол олгох нь төрийн хүлээх гол үүрэг хариуцлага гэдэгт итгэн;

Өнөөгийн тогтолцоонд боловсролыг явцуу тодорхойлдог, хүн бүрийн ялгаатай байдлыг харгалздаггүй, ялгаварлан гадуурхдаг, хангалттай санхүүжилт олгодоггүй зэргээс шалтгаалан бодлого төлөвлөх, хэрэгжүүлэх үйл явцад цогц хандлага дутагдаж; боловсролын тогтолцооны үр өгөөж нь хувь хүний хүсэл тэмүүлэл, нийгмийн эрэлт хэрэгцээнээс асар зөрүүтэй байсаар ирсний улмаас үнэ цэнэтэй амьдарч, амьдралын чанараа дээшлүүлэх боломж олгохгүй байгаад сэтгэл зовнин;

Энэ нь эрх мэдлийн шударга бус бүтцийг бий болгож, тэгш бус байдлыг хадгалж үлдэх арга зам болж байгааг эсэргүүцэн;

Боловсролын чанар, хүртээмж, хариуцлагатай байдлын төлөө хүчээ нэгтгэн ажиллаж, энэ үйл явцад хувь хүн, иргэний нийгмийн байгууллага, бүлгүүдийг өргөнөөр татан оролцуулж, өргөн суурьтай, зохион байгуулалттай, хүчтэй хөдөлгөөн бий болгохыг чухалчлан;

Энэ үйл явцад нийгмийн бүх бүлэг, ялангуяа эрх мэдлийн цөөнхийн оролцоог хангахыг онцлон;

ШИНЭ ЗАН
СУДАЛГААНЫ САН

Иргэд, бүлгүүдийн мэдлэг, чадварыг хөгжүүлж, тулгарсан асуудлаа гаргаж ирэх, шийдлийг шаардах, хариуцлага тооцох чадавхтай болоход нь дэмжлэг үзүүлэхийг эрмэлзэн;

Боловсролын тогтолцоог хүний мэдэх, бүтээх, хүний ёсоор хамтран амьдарч, нэр төртэйгээр оршиход суралцахуйц, хувь хүний потенциал, чадвар, чадавхыг нээж, эерэг зан үйл, хандлагыг төлөвшүүлэхэд чиглэгдсэн, хүмүүнлэг, ардчилсан, хүн бүрийн эрхийг хангасан, тэгш хүртээмжтэй болгон өөрчлөхийг эрхэмлэн;

Хүүхэд, эцэг эх, багш, орон нутгийн бүлгүүд болон үндэсний, хэлний, соёлын, бэлгийн цөөнх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд, орлого багатай иргэд зэрэг дуу хоолойгоо хүргэж, шийдвэр гаргахад оролцож чадахгүй байгаа бүлгүүдийг эрх мэдэлжүүлэх зорилгоор боловсролын тогтолцоо, бодлогод хяналт шинжилгээ, үнэлгээ хийх чадавхыг бүрдүүлэх, нөлөөлөх ур чадвараа дээшлүүлэх шаардлагыг ухамсарлан;

Хүний эрх, жендэрийн тэгш эрх, үл ялгаварлан гадуурхах, хүчирхийллээс ангид, хүлээцтэй байх, нээлттэй, ил тод, хариуцлагатай байх зарчмыг баримтлан;

Монгол улсад боловсролын чанар, хүртээмжийг сайжруулах, төсвийг хянах, хариуцлага шаардах, бодлогод нөлөөлөх үндэсний кампанит ажил зохион байгуулах зорилгоор эвсэн нэгдсэнээ тунхаглаж байна.

2010 оны 9 сарын 3

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ГАРЧИГ

I. Боловсролын санхүүжилт бол зардал биш хөрөнгө оруулалт 3

1.1 Өнөөгийн нөхцөл байдал 5

II. Бидний санал болгож байгаа боловсролын санхүүжилтийн 4s зарчим 6

2.1 Боловсролын төсвийн улсын төсөвт эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх 7

2.2. Улсын төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх.....8

2.3. Төсвийн мэдрэг байдлыг нэмэгдүүлэх 12

2.4 Төсөвт тавих хяналтыг сайжруулах.....15

III. Монгол улсын боловсролын санхүүжилтийн нөхцөл байдал 16

3.1. Хувийн хэвшлийн сургууль 19

3.2. Төр хувийн хэвшлийн түншлэл.....22

IV. Бодлогын санал..... 28

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН